

TRANSNATIONAL PRESS LONDON

Turkish Migration Series

Politics and Law in Turkish Migration

Family and Human Capital in Turkish Migration

Göç ve Uyum

Göç ve Uyum

Derleyenler:

Betül Dilara Şeker

İbrahim Sirkeci

M. Murat Yüceşahin

TRANSNATIONAL PRESS LONDON

2015

Göç ve Uyum [Migration and Integration]

Derleyen [Edited by]: Betül Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin

Copyright © 2015 by Transnational Press London

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için veya akademik dergilerde kullanılmak üzere yapılan kısa alıntılar dışında yayıncının açık yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik, basılı veya herhangi başka bir yolla çoğaltılamaz, yayınlanamaz, satılamaz ve dağıtılamaz. [All rights reserved. This book or any portion thereof may not be reproduced or used in any manner whatsoever without the express written permission of the publisher except for the use of brief quotations in a book review or scholarly journal.]

Bu kitaptaki çalışmaların çoğaltılması ile ilgili izinler için aşağıdaki e-posta adresiyle iletişime geçiniz [Requests for permission to reproduce material from this work should be sent to]:
sales@tplondon.com

Birinci Baskı [First Printing]: 2015 Birleşik Krallık [United Kingdom]

ISBN 978-1-910781-06-7

Paperback

Cover image – Kapak fotoğrafı: Altay MANÇO

TRANSNATIONAL PRESS LONDON
12 Ridgeway Gardens, London, N6 5XR, United Kingdom
www.tplondon.com

İçindekiler

Teşekkür	vi
Yazarlar Hakkında	vii
Uyum Çalışmalarına Giriş.....	
İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin, Betül Dilara Şeker	1
Bölüm 1: Göç ve Uyum Süreci: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme	
Betül Dilara Şeker	11
Bölüm 2: Göçmenlerde Sosyo-Psikolojik Entegrasyon Analizi	
Duygu Türker ve Ayselin Yıldız.....	27
Bölüm 3: Entegrasyon/Uyum: Kavramsal ve Yapısal Bir Analiz.....	
Ali Çağlar ve Abdülkadir Onay	39
Bölüm 4: Türkiye’de Kamu Yönetiminde Uyum Çalışmaları	
Güven Şeker	77
Bölüm 5: Göç, Kente Bağlılık ve Bireycilik-Toplulukçuluk: Kültürel ve Mekansal Göstergeler.....	
Melek Göregenli ve Pelin Karakuş	101
Bölüm 6: ABD, Ohio, Columbus’ta Latin Göçmenler, Ayrımcılık ve Uyum .	
Jeffrey H. Cohen ve Nidia Merino Chavez	131
Bölüm 7: İngiltere’de Göçmenlerin Ekonomik Uyumu ve İşgücü Piyasasında Azınlıklar.....	
İbrahim Sirkeci ve Necla Açık.....	143
Bölüm 8: Göçmenlerin İtalya’da Entegrasyonu	
Fabio Salomoni	165
Bölüm 9: Türkiye’de Göçün Farklı Tipleri ve Yönetim Stratejileri.....	
Zerrin Toprak Karaman.....	187
Bölüm 10: Türkiye’de Almanlar ve Almanlar	
Sinan Zeyneloğlu ve İbrahim Sirkeci.....	217
Bölüm 11: Göçmen ya da Yerli Olmaya İlişkin Algılar: Selçuk’la Çift-kültürlü Özdeşim Süreci.....	
İrem Umuroğlu, Melek Göregenli, Pelin Karakuş	267
Bölüm 12: Türkiye’de Yerleşik Yabancılar: Avrupa Birliği Emeklilerin Güneşi Arayışı.....	
Halil İbrahim Bahar.....	293
Bölüm 13: Yerleşik Yabancıların Toplumla Bütünleşme Aracı Olarak Danışma Meclisleri ve Kent Konseyleri	
İbrahim Güray Yontar	319
Kaynakça.....	343

dayanan sosyal kategorilendirme ve bunun toplum üzerindeki olumsuz etkileri düşünüldüğünde, demokratik karar alma süreçleri sonucu oluşturulan bir sosyo-psikolojik entegrasyon stratejisine neden ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, göçmen nüfusların yoğun olduğu toplumlarda, karşılıklı 'ötekileştirme' süreçlerini engelleyebilecek, toplumsal düzeyde işlerliği olan, kapsayıcı ve etkin bir iletişim stratejisi çerçevesinde geliştirilen sosyo-psikolojik entegrasyona odaklı kamu politikalarının sorunların çözümüne önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Bölüm 3: Entegrasyon/Uyum: Kavramsal ve Yapısal Bir Analiz

Ali Çağlar ve Abdülkadir Onay

Bu bölümün temel amacı, kuramsal düzeyde "entegrasyon - uyum" kavramını tarihsel bir perspektiften ele alarak tartışmak ve dolayısıyla günümüzde kendisine yüklenen anlamı analiz etmektir. Bu amaca ulaşmak için kavramın, mevcut literatürün yanı sıra özellikle sosyolojik ve hukuksal boyutları üzerinde durularak bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Entegrasyon - uyum kavramı, özellikle göç ve göçmenlik sürecine paralel olarak toplumların gündemine gelmiş; hem göç alan ve hem de göç veren ülkeler açısından giderek daha çok önem kazanmış ve bahsedilir olmuştur. Entegrasyon kavramı konusunda değerlendirme ve analizlerde bulunabilmek için öncelikle, göç ve göçmenlik kavramlarını açıklamakta yarar olacaktır. Daha sonra, entegrasyon ve re-entegrasyon kavramlarını değerlendirmek için değinilmesi zorunluluk arz eden kimlik, kültürleşme, asimilasyon ve çokkültürlülük kavramları tartışılmıştır. Buradan hareketle, entegrasyon konusu bir bütün olarak ele alınmış ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde¹ "Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşimden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret" olarak tanımlanan göçün disiplinlerarası bir inceleme konusu olması nedeniyle, bir yüzyılı² aşkın süredir genel ve teknik düzeyde çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Aynı sözlükte göçmen kavramı ise, "Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk) muhacir" olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'nin hukuk mevzuatı açısından göç kavramı değerlendirildiğinde ise şu şekilde bir açıklamanın yapılmış olduğu görülmektedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na

¹ Bkz. Türk Dil Kurumu Online Sözlüğü, www.tdk.gov.tr Erişim: 03.12.2014.

² Jackson (1969:6), göç hakkındaki teorileri ilk olarak formüle etme girişimlerinin, E.G.Ravenstein tarafından 1881 ve 1889 yıllarında "Göç Kanunları (The Laws of Migration)" hakkında yazdığı iki makalede yapıldığını ifade etmektedir.

(11/04/2013 tarih ve 6458 sayı) göre “Göç” kavramı, “Yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden *düzenli göç* ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade eden *düzensiz göç* olarak iki ana grupta düzenlenmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi Türk Hukukunda “göç”, bir ülkeye giriş, o ülkede kalış ve o ülkeden çıkış eylemlerinin yasal ve yasadışı olmalarına göre iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Düzenliliği sağlayan unsurun ise yasallık unsuru olduğu anlaşılmaktadır.

Göçün düzenli veya düzensiz olmasının uygulamadaki en önemli sonucu, düzenli veya düzensiz göçmenlere karşı farklı uyum çalışmalarının mevcudiyetidir. Ancak bu uyum çalışmaları kaçınılmaz olarak *düzensiz göçmenler* olarak tanımlanabilecek; yasadışı göçmenler, sığınmacılar ve mülteciler gibi toplulukların da aynı çalışmalar içinde incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Aynı şekilde, göçün yönetimi ile ilgili olarak uluslararası ölçekte hükümetlere ait organizasyonlar (GO), hükümet dışı organizasyonlar (NGO) ve sivil toplum kuruluşları (STK)³ olarak faaliyet gösteren bazı örgütler⁴, kuruluş amacı olarak yalnızca düzenli veya yalnızca düzensiz göç konularından birisine hasredilmiş olsalar da, uyum çalışmaları kapsamında her iki göç kategorisi ile ilgilenmek durumundadırlar.

³ Bilindiği gibi Hükümet Dışı Örgütler (HDO) de muhtevaları itibarıyla bir sivil toplum kuruluşudur. Ancak “sivil” kelimesine yüklenen anlamın değişik kültürlerde farklı olması nedeniyle, HDO ve STK’ların tanımlanmalarında kavram farklılıkları oluşabilmektedir. Örneğin iktidar konumunda olmayan siyasal partiler veya barolar gibi meslek kuruluşları, genellikle birer STK sayılırken HDO sayılmamaktadırlar. Her iki kavram ve benzer nitelikteki kavramlar için bakınız. Tunçay, Mete (2003). “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar” Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak-Subat-Mart. ss.9-13. Ayrıca bkz. II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri kitapçığı, 15-16 Ekim 2005, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, http://www.comu.edu.tr/yayinlar/II_stk_kongre_kitabi_2005.pdf, (Erişim Tarihi: 28.11.2014)

⁴ Göç ve sığınma konularıyla ilgili faaliyet gösteren bu örgütler McAdam’a göre (2011: 153) UNHCR, IOM, (9 Aralık 2003-31 Aralık 2005 tarihleri arasında faaliyet gösteren) UN Global Commission on International Migration, the Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR)-Global Migration Group, OHCHR-Special Rapporteur of the Commission on Human Rights of Migrants, ILO-MIGRANT, The Hague Process on Refugees and Migration, UN Population Fund (UNFPA), Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC)’dir.

Osmanlı İmparatorluğunun küçülmeye başlamasıyla birlikte kaybedilen topraklardan Anadolu’ya doğru başlayan göçler, Türk tarihinde acı hatıralar ve uyum problemlerinin izlerini bırakmıştır. Bununla birlikte bazı komşularımızla zamanımıza kadar süregelen toplumsal ve siyasal sorunların bir kısmının kaynağı da göçlerden ve göç edilen yeni ve değişik ortama uyum ve bütünleşme problemlerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin; Türk-Ermeni, Türk-Rum hoşnutsuzluklarının arkasında yatan en önemli nedenlerden birisi de, Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki Ermenilerin zorunlu (forced) göçü ve Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında Rumlarla Türklerin karşılıklı zorunlu (impelled) göçüdür. 1960’ların başlarında Batı Avrupa’nın işçi ihtiyacının karşılanmasına yönelik gönüllü (düzenli) Türk işçi göçlerinden kaynaklanan sorunlar da, söz konusu ülkelerle Türkiye arasında önemli bir sorun teşkil etmiştir. Göçmenlerin göç ettikleri yeni ortamlara uyumu ve bütünleştirilmesi çabaları, gerek göç veren, gerekse göç alan ülkelerde, göçmenler üzerinde ekonomik, sosyo-politik ve kültürel alanlarda yeni göç ve kimlik çalışmalarına hız verilmesine yol açmıştır.

Entegrasyon ile ilgili bazı kavramların incelenmesine geçmeden önce, gerek uluslararası literatürde, gerekse ulusal literatürde, bazı terimlerin anlamları üzerinde bir anlam bütünlüğünün bulunmadığını belirtmek gerekir. Bu zaafiyetin en önemli nedenlerinden birisi, ele alınan yabancı dildeki kelimenin Türkçede tam bir karşılığı bulma güçlüğüdür. Bununla birlikte, aynı kelimeye uluslararası literatürde aynı kişilerce farklı dönemlerde veya aynı dönemde farklı kişilerce farklı anlamlar yüklendiği de görülmektedir. Bu çalışmanın en önemli ve sık kullanılan kelimeleri olan *uyum* ve *entegrasyon*⁵ kelimelerinin de eleştiriden nasibini alması kaçınılmazdır. Bu nedenle aşağıdaki bölümde bu kavram karmaşasına girilmeden, ayrı ayrı her kavramın, teori veya politikanın, ortaya atıldığı tarihsel çerçeve⁶ içinde farklı kullanım alanlarıyla birlikte bir analizi yapılmıştır. Çalışmada,

⁵ Bu çalışmada *entegrasyon* kelimesi, Türkçedeki *uyum* kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Halbuki, *uyum* kelimesinin İngilizcedeki en uygun karşılığı, göç literatüründe teknik bir anlamı olmayan *adaptation* terimidir. Aynı şekilde *integration* kelimesinin de Türkçedeki en uygun karşılığı (bir bütünün parçalarını) *bütünleştirmek* terimidir.

⁶ Akademik literatürde, kronolojik sıraya göre asimilasyon teorilerinden sonra entegrasyon teorileri, ondan sonra ise çokkültürlülüğe dair teorik çalışmalar ortaya çıkmıştır.

Çağlar'ın (2011:63), “farklı bir kültürel çevreden yeni bir kültürel çevreye gelen bireyler ya da grupların 1) Eritme (assimilation), 2) Uyum (integration), 3) Ayırım (segregation) ve 4) Marjinalleştirme (marginalisation) olmak üzere dört farklı seçenekle karşılaştıkları” şeklindeki değerlendirmesi, ana çerçeve olarak kabul edilmiştir.

Kaygalak (2009:13), göçün kuramsal olarak açıklanmasına dair ilk çabaların Ravenstein'in göç kanunlarını oluşturduğu 1880 yılına dek uzandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla göçlerle birlikte başlayan göçmenlerin uyum çalışmaları konusunda kuramsal yaklaşımların da aynı tarihlerden başlayarak oluştuğunu kabul etmenin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Aşağıda, çalışmanın daha iyi anlaşılması için açıklanmasında yarar olduğu düşünülen *kültürleşme*, *kimlik*, *asimilasyon*, *entegrasyon*, *çokkültürlülük* ve *reentegrasyon* kavramlarına, konuların tarihsel ve metodolojik akış süreçleri esas alınarak sırasıyla yer verilmiştir.

Bir birey, grup ya da topluluğun uyum sürecinden bahsedebilmek için öncelikle o birey, grup ya da topluluğu oluşturan ve “kimlik” olarak tanımladığımız olgudan bahsetmek gerekir. Diğer bir deyişle, uyumdan söz edebilmek için öncelikle, ‘onu o kılan ya da ötekini öteki kılan ve onu o, ötekini öteki olarak tanımlamamızı sağlayan şey’i anlamamız ve açıklamamız gerekir. O şey ise kısaca ‘kimlik’ olarak anlamlandırdığımız durumdur.

Kimlik

Kimlik, yüzeysel olarak kısaca kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardır (Karaduman, 2010: 2887). Yurdusev'e göre (1997: 18-29); kimlik toplumsal bir olgudur, varlığın bir vasfıdır, bir tanımdır. Kimlik, kimlik edinen ile kimlik verenin bileşimidir. Aidiyet olgusu veya kimliklenme süreci çok yönlü, dinamik ve sürekli bir oluşumdur. Bir bireyin sahip olabileceği birden fazla kimlik vardır ve insanlar genellikle aynı anda çok sayıda kimliğe sahiptir. İnsanlar, erkek-kadın, heteroseksüel – homoseksüel, siyah – beyaz – sarı ırk, Hristiyan - Müslüman – Musevi, Asyalı – Avrupalı - Amerikalı ya da ülkemizdeki tanımlarla ulusalcı-İslamcı, Türk, Kürt, Arap, Laz, Zaza, Çerkez, doktor, öğretmen, öğrenci, avukat, yargıç, tamirci, aşçı vb.

gibi aynı anda birden çok kimliğe sahip olabilirler. Kimlik edinme, toplumsal bir olgu niteliğine paralel bir biçimde, zaman süreci içinde gerçekleşmesi nedeniyle, tarihsel bir olgudur. Kimlik birimi genişledikçe bireyler üzerindeki etkisi azalır. Yurdusev (1997: 26), bir toplumsal kimliğin oluşmasında ve tanımlanmasında bir yanda “objektif” öğeler, öte yanda da “subjektif” öğeler bulunduğunu öne sürer. Objektif öğeler; mitoslar, din, dil, etnik köken, coğrafya, hayat tarzı, beraber yaşanan tarih, değerler, gelenek ve görenekler gibi toplumsal kimlik biriminin üyeleri tarafından paylaşılan özelliklerdir. Üyelerin aynı zamanda, o kimlik birimine ait olduklarının subjektif bilincine de sahip olmaları gerekir.

Bireyin sahip olduğu kimlikleri genel anlamda, verili (doğumla gelen) ve kazanılmış (eğitim vb aracılığıyla sonradan edinilen) kimlikler olarak ikiye ayırmak olanaklıdır. Aile, kabile, aşiret, ırk, etnik köken, toplum, ulus, cemaat, mezhep, din gibi kimlikler verili kimliklerdir. Birey içine doğduğu aile ortamının sahip olduğu bu kimlikleri, o aile içinde doğmuş olmakla edinmiş olur. Bireyin bu süreçte bir iradesi, tercihi söz konusu değildir. Sonradan kendi tercihi ile ulus, mezhep, cemaat ve dini kimliğini değiştirebilirken, yukarıda sayılmış olan diğer kimliklerini değiştirmesi pek olanaklı değildir. Sonradan edinilen kimliklere bakıldığında ise daha çok eğitim yoluyla ve genellikle bireyin – ailesinin tercihi ile edinilen kimliklerdir. Bunların başında mesleki kimlikler gelir. Öğretmen, doktor, yargıç, eczacı, terzi, tamirci, elektrikçi vb. kimlikler, belli bir eğitim ya da çıraklık-kalfalık sürecinin sonucunda kazandığı bilgi, beceri ve donanım ile edinilirler. Örneğin aynı verili kimliklere sahip olan iki kardeş, aldıkları farklı eğitim ve unvan sonucunda biri şoför kimliği edinirken diğeri ise yargıç kimliği edinebilir. Bu iki kimlik sürecinin dışında bir de yine doğuştan gelen cinsiyet kökenli ve tüm insanların sahip olduğu kadın - erkek, oğlan – kız gibi; aynı şekilde yine tüm insanların farklı sıfatlarla adlandırdıkları ve yaşa dayalı; bebek, çocuk, ergen, genç, yaşlı; ya da medeni durum odaklı evli, bekar, dul, nişanlı, boşanmış gibi sıfat-kimlikler mevcuttur. Yine cinsel eğilim temelli heteroseksüel, homoseksüel, bi-seksüel, travesti vb gibi kimlik sıfatlandırmalarına rastlamak da olanaklıdır. Aynı şekilde ideolojik tercih temelli sağcı, solcu, dinci, Marksist, liberal, muhafazakar,

sosyal demokrat, anarşist vb kimlikler de hemen hemen her toplumda karşılaşılan kimliklerdir. Yaşanılan bölge ya da coğrafya odaklı kimlikler de söz konusudur. Örneğin, kuzeyli, güneyli, batılı, doğulu, Asyalı, Avrupalı, Amerikalı, Afrikalı gibi kimlikler. Kimliklerin algılanması ve kullanılması karşılıklı konum, algı ve tanımlara bağlıdır. Bireyin kendisini ne ile tanımladığının önemi kadar karşısındakilerin de o bireyi o öge – değer – sıfat ile tanımlaması da önemlidir.

Aydın (1999:12) ise kimliği, iki alt bileşene ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, tanınma ve tanımlama, ikincisi ise aidiyettir. Tanınma ve tanımlama bireyin toplum içerisinde, toplum tarafından nasıl tanındığı ve kendisini nasıl tanımladığıdır. Bunun aracı ise dil ve kültürdür. Aidiyet ise bireyin kendini herhangi bir toplumsal gruba dahil hissetmesiyle ortaya çıkar. Burada önemli olan nokta şudur; her ne kadar toplum bireyi belli bir kimlikle tanımlıyorsa da, birey kendini söz konusu kimliği oluşturan topluluğa dahil hissetmiyorsa, o kimliğe sahip olduğu söylenemez. Dolayısıyla Aydın'ın ifadesinde, Yurdusev'in açıklamalarına ilave olarak; bireyin kendini ne şekilde tanımladığının yanında, üyesi bulunduğu topluma dahil hissetmesinin öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca, insanın sahip olduğu kimlikler arasında, belli bir hiyerarşi vardır. Bu kimliklerden biri ya da birkaçı, dış etkenlere bağlı olarak, ön plana çıkabilir. Amin Maalouf kimliğin bu özelliğini, Saraybosna'da yaşayan, 50 yaşlarındaki herhangi bir adamı ele alarak şu şekilde örneklendirmektedir (2004: 17):

1980'e gelirken, bu adam şöyle derdi: 'Ben Yugoslavım!', gururla ve gönül koymadan; daha yakından sorular sorulduğundaysa Bosna-Hersek Özerk Cumhuriyeti'nde yaşadığını ve bu arada Müslüman geleneği olan bir aileden geldiğini belirtirdi.

On iki yıl sonra, savaşın en şiddetli günlerinde aynı adam hiç duraksamadan ve bastırarak şöyle cevap verirdi: 'Ben Müslümanım!' Hatta belki de şeriat kurallarına uygun bir sakal bırakmış bile olurdu. Hemen arkasından Boşnak olduğunu ve bir zamanlar gururla Yugoslav olduğunu vurguladığının kendisine hatırlatılmasından hiç hoşlanmadığını da eklerdi.

Bugünse adamımızı sokakta çevirsek önce Boşnak, sonra Müslüman olduğunu söyleyecektir; düzenli olarak camiye gittiğini de belirtecektir; ama ülkesinin Avrupa'nın bir parçası olduğunu ve bir gün Avrupa Birliği'ne katılmasını umut ettiğini söylemeden geçemeyecektir.

Unat (2002: 183), içinde yetişilen ortamın, gençlerin benimseyecekleri kültürel kimliği de belirleyeceğini savunmaktadır. Bu kimliğe özgü tüm işaretler onları toplumun içindeki diğer gruplardan ayırt etmekte ve onlara bir çeşit özgüven vermektedir. Bu kültürel öğeler içinde dil, öğrenim, toplumsal değerler, din, gelenekler, serbest zaman faaliyetleri önemli bir rol oynamaktadır.

Göçmenler bağlamında, kimlik konusunda bir de alt kimlik- üst kimlik konularına değinmek gerekir. Etnolojik olarak üst kimlik, aynı kökene sahip alt grupların ana kimliğidir. Bu anlamda Türklük; Kırgızlar, Özbekler, Kazaklar, Azeriler, Türkmenler, Yakutlar, Gagavuzlar vb. için üst kimliktir. Siyasi anlamda ise üst kimlik, farklı etnik gruplara mensup kişilerin, vatandaşlık bilinciyle benimsediği temsili ulusal kimliktir. Bu kimlik genelde, ülkenin kurucu egemen unsurunun kimliğidir (Önder, 2007: 11). T. C. Anayasası'nın 66. maddesinde de ulusal kimlik, "Türk" olarak bu anlamda tanımlanmıştır. Bu tanımda esas alınan ölçüt, etniklik değil, vatandaşlıktır. Bu tanımlama, göç edilen ülkeler bağlamında göçmen grupları için de söz konusudur. Örneğin, Birleşik Krallık'ta üst kimlik "British" kavramı ile anılmaktadır ki İngiltere'deki bütün gruplar rahatlıkla bu kimlik ile kendilerini tanımlayabilmektedirler. Çünkü "British" kimliği ne İngiliz, ne İskoç, ne Galler ne de İrlanda ya da göçmenlerin kimliklerine refere etmektedir. Ancak herkesi kucaklayan ana kimlik, bütün bu alt-kimlik grupları tarafından bir üst kimlik olarak gönüllü bir şekilde kullanılmaktadır.

Göç konusu özelinde etnik kimlikten de bahsetmek gerekir. Öztoprak Sağır (2004: 4), Max Weber'in etnik grup kavramını inceleyen ilk sosyal bilimci olduğunu ifade ederek, Weber'e göre bir etnik grubun, "fiziksel tip veya geleneklerin veya her ikisinin benzerlikleri veya kolonileşme ve göç hatıraları sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan grupları" olduğunu belirtmektedir. Etnik grubun bir üyesi olmak için "nesnel bir kan bağı olup olmaması" önemli değildir. Aydın'a (1999: 53) göre ise etniklik, tıpkı ulus gibi doğal, kendiliğinden ve değişmez bir olgudur, bu anlamda ulusun nüvesidir. Siyasal birliğine eriştiği noktada ise ulus olacaktır. Yani etniklik ulus olabilmenin ön koşuludur.

Kültürleşme

Kültürleşme, kültürel yayılma süreciyle gelen maddi ve manevi öğelerle, başka kültürden birey ve grupların, belli bir kültürel etkileşime girmesi ve karşılıklı etkileşim sonunda her ikisinin de değişmesi olarak tanımlanmaktadır (Güvenç, 2010:121). Güvenç'e göre kültürleşme, iki ya da daha çok sayıdaki kültür grubunun aşağı yukarı sürekli ilişki ve etkileşimi sonucunda, gruplardan birisinin ötekine ait kültürel öğeleri kabul etmesi, benimsemesi ve ortaya yeni bir kültür bileşiminin çıkması süreci olarak tanımlanabilir. Kültürleşme süreci için sürekli ilişki ve etkileşim içinde bulunan en az iki ayrı kültür sistemi gereklidir. Kültürleşme kuramı, bu sürecin belli bir zamanda başladığını, belli bir süre sonra belli düzeylere ulaştığını ileri sürer. Kültürleşme kuramı, ayrıca, gruplardan biri baskın olsa bile, her iki sistemin de bu kültür ilişkisinden etkilendiğini ve değişikliğe uğradığını değerlendirir. Kültürleşme süreci içinde, insanlar değiştiği gibi, tüm kültürel öğeler, araçlar ve kurumlar da değişikliğe uğrar. Yabancı ülkelerde uzunca süre kalan birey ve gruplarda gözlemlenen değişimler kültürleşmedir (Güvenç, 2010:125). Çağlar ise, kültürleşmenin, yerli kültürün belli öğelerine adapte olmak olduğunu belirtmektedir. Bu durumda kişi asla kendi etnik kimliğini terk etmez, sadece göç ettiği ülkenin dili gibi belli öğelerini öğrenir ve topluma öyle adapte olmaya çalışır (2011: 64). Kültürleşme, grup seviyesinde sosyal yapılarda ve kurumlarda olduğu gibi kültürel pratiklerde değişimi de içerir. Bireysel seviyede ise kişinin davranış dağarcığının gelişmesi ve değişmesi ile ilgilidir. Kültürel etkileşim uzun soluklu bir süreçtir ve bazen yıllar bazen kuşaklar, bazense yüzyıllarca sürebilir. Kültürel etkileşim, karşılıklı uyumun pek çok türü ile ilgili olan ve gruplar arası uzun dönemli psikolojik ve sosyokültürel adaptasyonlara yol açan bir süreçtir (Ceceli Köse, 2011:12).

Löffler (2011: 94), kültürleşmenin bir başka kültüre yakınlaşma (Annäherung) veya o kültüre geçiş yapma (Anpassung) olduğunu ifade etmektedir. Kültürleşme terimi, geçmişle ilgili olabileceği gibi birey ve grupların kültürel ilişki deneyimleriyle de ilgili olabilir. Löffler, terimin açık bir şekilde tanımlanmadığını, ampirik ve

normatif olarak farklı anlamlarda kullanıldığını belirtmektedir. Ampirik kavram olarak kültürel özdeşleşme anlamına geldiğini, normatif olarak ise, yabancıların entegrasyonunun ideal şekli olduğunun altını çizmektedir. Berry (2006: 306)'ye göre ise kültürleşme, kültürlerarası ilişkiyle meydana gelen kültürel ve psikolojik değişim sürecidir. Kültürel değişimler, bir grubun geleneklerinde ve onların ekonomik ve siyasal yaşamındaki değişiklikleri içerir. Psikolojik değişimler, bireylerin kültürleşme sürecine, kültürel kimliklerine ve temasta buldukları gruplarla ilgili sosyal davranışlarına ilişkin değişiklikleri içerir. Berry (2006: 309), *kültürleşme davranışlarını* (acculturation attitudes) değerlendirdiği ölçeğinde, dört adet kültürleşme davranışı saymaktadır. Bunlar *asimilasyon*, *entegrasyon*, *ayırma/dışlama* (separation) ve *marjinalizasyon*dur. Berry (1997: 11), egemen olmayan (non-dominant) gruplar açısından bakıldığında; bireyler, kendi kültürel kimliklerini muhafaza etmek istemediklerinde ve diğer kültürlerle günlük ilişkilere (interaction) girmek arayışında olduklarında *asimilasyonun* oluştuğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan, bireyler kendi kültürlerine özel bir değer verdiklerinde ve aynı zamanda diğerleriyle ilişkiyi önlediklerinde *ayırma* (separation) seçeneğinin gerçekleştiğini belirtmektedir. Birisinin hem kendi orijinal kültürünün muhafazası, hem de diğer gruplarla ilişkileri söz konusu olduğunda *entegrasyon* olgusu söz konusu olmaktadır. Bu seçenekte, daha büyük toplumsal ağı bütünleştirici bir parçası (integral part) olma arayışı sürerken, kültürel bütünlük (integrity) bir dereceye kadar muhafaza edilmektedir. Son olarak ise, (genellikle zorlamadan kaynaklanan kültür kaybı nedeniyle) kültürün muhafazası ihtimali düştüğünde ve diğer gruplarla ilişkilerin (genellikle dışlama ve ayrımcılık nedeniyle) karlı olmadığı durumlarda marjinalizasyon söz konusudur. Söz konusu kültürleşme stratejileri kültürel gelenekler, dil, evlilik, sosyal faaliyetler ve arkadaşlarla ilgili sahalarda söz konusudur. Berry (2006: 309) kültürleşme davranışlarını örneğin sosyal faaliyetler sahasında aşağıdaki şekilde göstermektedir: "Hem yaşadığım ülke vatandaşlarıyla hem de kendi etnik grup üyelerimle sosyal faaliyetlerde bulunmayı tercih ederim" (=entegrasyon); "yalnızca yaşadığım ülke vatandaşlarıyla sosyal faaliyetleri tercih ederim" (=asimilasyon); yalnızca kendi etnik grubumun üyeleriyle sosyal

faaliyetleri tercih ederim” (=separasyon); ne yaşadığım ülke vatandaşlarıyla, ne de kendi etnik grubumun üyeleriyle sosyal faaliyetlerde bulunmak istemiyorum (=marjinalizasyon).

Berry (1997: 18-20), psikolojik kültürleşme fenomenini (psychological acculturation phenomena) beş aşamaya ayırarak incelemektedir: Temas öncesi aşama olan birinci aşamada, her iki kültürün ihtiyaç ve deneyimlerinden kaynaklanan bir talep ortaya çıkmaktadır. İkinci aşama olan temas aşamasında, bireyler, bu ortak deneyimlerinin ne ifade ettiğini gözden geçirmektedirler. Kültürleşme deneyimlerinin bireyler için herhangi bir problem oluşturmadığı kanısına ulaşıldığında değişimler daha kolay olmaktadır. Bu aşamada toplumun büyük çoğunluğunda çok az değişiklik olmakla birlikte, kültürleşmeye başlayan bireyin (acculturating individual) uyumsal değişiklikleri (adaptive changes) oluşmaya başladığından çoğunlukla *uyarlama* (adjustment) aşaması olarak da adlandırılmaktadır. Kültürleşme deneyimi bireyler açısından kontrol edilemez sorunlar yarattığı takdirde, kültürleşme süreci bazen dışlama (separation), bazen de marjinalizasyonla sonuçlanabilecek şekilde başarısız olacaktır. Çatışma aşaması olan üçüncü aşamada; bireyler problemleri olarak gördükleri deneyimleriyle başa çıkma yöntemini izleyeceklerdir. Egemen (dominant) toplum üyeleri tarafından diğer grup üyelerini benimsemeye istekli davranışlar gösterildiği takdirde başarı sağlanabilecektir. Psikolojik kültürleşme sürecinin dördüncü aşaması, fizyolojik ve duygusal reaksiyonları da içeren, stres ortamının hakim olduğu kriz aşamasıdır. Bu aşamada davranışsal değişimler kolaylıkla oluşabildiği takdirde, stres muhtemelen oldukça düşük seviyede olacaktır. Ancak kültürleşme problemleri yüksek olduğu ve başarıyla yönetilemediği takdirde, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik krizlerin görüldüğü olumsuz sonuçlar oluşabilecektir. Beşinci ve son aşama ise, bireyde veya grupta çevresel taleplere karşı nispeten istikrarlı değişimlerin görülmeye başlandığı uzun dönemli uyum (long-term adaptation) aşamasıdır. Berry ayrıca *re-kültürasyon* ve *de-kültürasyon* şeklinde iki kategoriye ayırdığı kültürleşme sürecinin *re-kültürasyon* kategorisi altında *entegrasyon* ve *asimilasyon* kavramlarını toplarken, *ayrılma* ve *marjinalleştirme* kavramlarını da *de-kültürasyon* kategorisi altında

değerlendirmektedir. O'na göre, eğer kültürleşme süreci, etkileşimdeki tüm grup, birey ve kültürlerde bir değişim yaratırsa, söz konusu olan 'entegrasyon'dur; eğer baskın kültürün diğer(ler)ini dönüştürmesi şeklinde işler ise, burada 'asimilasyon' söz konusudur (Aktaran Karataş, 2006: 40).

Pietikäinen (2012: 28) ise kültürleşme sürecinde sık sık meydana geldiğini ifade ettiği *kültür dışı kalma* (deculturation) kavramını kullanmaktadır. Eski kültürel alışkanlıkların bazılarının unutulması anlamına gelmektedir. *Adaptasyon* (adaptation) ve *uyarlama / düzenleme* (adjustment) kavramları, kültürleşme sürecini tanımlarken kullanılan diğer terimlerdenidir. O'na göre *adaptasyon*, kültürleşmenin uzun vadeli sonuçlarından konuşulduğunda, *düzenleme/uyarlama* ise kısa vadeli bir kültürleşme sürecinden bahsedildiğinde söz konusu olmaktadır. Kültürleşme kavramına farklı bir yaklaşım getiren Price'a göre ise *kültürleşme*, *kültürel asimilasyon*dur (1969: 219). O'na göre kültürleşme veya kültürel asimilasyon, azınlık bir grubun ortaya çıkmasıyla, diğer asimilasyon tipleri arasında ilk olarak ortaya çıkması muhtemel olanıdır. Kültürel asimilasyondan sonra, azınlık grubun ev sahibi toplumun ana kurumlarına katılmasıyla başlayan "yapısal asimilasyon" (structural assimilation) safhasının başlayacağını ve bu safhadan sonra diğer bütün asimilasyon tiplerinin sırasıyla görüleceğini öngörmektedir⁷. Kültürleşme süreci sonucunda, birey veya toplum aynı zamanda bir kimlik değişim sürecine de girmektedir.

Asimilasyon

Entegrasyondan söz edildiğinde, sıklıkla karşılaşılan bir diğer kavram ise asimilasyondur. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü (2014)'nde; "Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme" olarak tanımlanan asimilasyon kavramı için çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Güvenç (2010: 121), kültürel özümleme

⁷ Price'ın öngördüğü diğer asimilasyon tipleri; evlilikle asimilasyon (*amalgamation*), tanımlamaya dayalı asimilasyon (*identificational assimilation*), kabullenilmiş hal asimilasyonu, (*attitude receptional assimilation*) kabullenilmiş davranış asimilasyonu (*behaviour receptional assimilation*) ve civic assimilation'dur.

olarak adlandırdığı asimilasyonu, bir kültürel sistemin başka bir kültürel sistemi, giderek kendine benzetmesi, kültürel egemenliği altına alması olarak tanımlamaktadır.

Löffler (2011: 90) ise, kelime olarak asimilasyonun aynılaştırma (Angleichung) veya benzeştirme (Ähnlichmachung) anlamına geldiğini ifade etmektedir. O'na göre asimilasyon kavramı iki önemli şekilde kullanılmaktadır: Ampirik açıdan asimilasyon sosyal ve kültürel özdeşleşme olarak değerlendirilebilir. Normatif açıdan ise asimilasyon, bir toplumda göçmenlerin entegrasyonunun ideal bir şekli olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki şekilde de, etno-kültürel bir grubun diğerine geçiş yapması (Anpassung) söz konusudur. Ampirik ve tarihsel perspektiften asimilasyon, göçmen birey ve grupların yerellerden farklı olan etnik kökenlerini, dini ve kültürel aidiyetlerini, kendi etnik kimliklerini en geç ikinci neslin başlarında terk etmesi anlamına gelmektedir. Ev sahibi toplumun dili kabul edilirken kendi dilinden vazgeçilmektedir. Egemen kültürün sosyal değerleri, yaşam modeli, kültürel ifade şekilleri, normları, gelenekleri, görenekleri, tarzları, eğilim ve davranış modelleri o derece benimsenmektedir ki, kendi kökenlerine aidiyet bilinci kaybedilerek egemen kültür üyelerinin kimliği benimsenmektedir. Göçmenler ev sahibi toplumun geleneksel inançlarına yönelmekte, kendi etnik grubunun örgütleriyle görüşmemekte, ev sahibi toplumun üyeleriyle evlenmekte, örgüt, dernek ve arkadaşlık ağlarına dahil olmaktadırlar. Önyargı ve ayrımcılık ortadan kalkmış, göçmenlerin önceki sosyal yapıları ev sahibi topluma uyum sağlamıştır. Asimilasyon, ev sahibi topluma kültürel (dil ve değer sistemleri), yapısal (istihdam, eğitim ve toplumsal konular), sosyal (yerel toplumun üyeleriyle temaslar) ve duygusal seviyelerde (yeni vatan ve toplumun kimliğini benimseme) tam bir adaptasyonu gerektirir. Asimilasyondan, ancak göçmenler bu dört seviyeyi içselleştirdiklerinde (internalisiert) söz edilebilmektedir. Löffler (2011: 91) ayrıca, normatif açıdan asimilasyonun, göç edilen ülkenin kültürel olarak homojen bir toplum yaratma peşinde olduğu anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu modelde, yerel halkın tarihi kolektif kimliğinin korunması ihtiyacı politik olarak kabul edilmiş olmaktadır. Nispi kültürel homojenlik toplum üyelerine ortak bir kimlik kazandırmaktadır. O'na göre

asimilasyon, hem bir durum (Zustand) hem de bir süreç (Prozess) olarak alınabilir. Durum olarak alındığında asimilasyon, göçmenlerin hangi dereceye kadar ev sahibi toplumun dili, değerleri, normları, gelenekleri, yaşam stili ve uygulamalarını kabul ettiğiyle ilgilidir. Süreç olarak düşünüldüğünde ise, asimilasyonun akışı, yöntemi ve hızı söz konusudur.

Kastoryano, (2000: 47) asimilasyonun, “yabancı olma niteliği”nin yok olması sonucunu yarattığını ifade ederek, günümüzde tabu olarak görüldüğünü, köken kültürün tam anlamıyla yok olmasına yol açtığını ve toplumların kültürel çoğulculuğuna ters düştüğünü belirtmektedir. Doytcheva (2013: 30) ise asimilasyon teriminin çoğunlukla göç eden halkların yaşadığı bir olgu olarak bahsedilmesine karşılık, yerli halkların asimilasyonu çok daha önce tecrübe ettiklerini belirtmektedir. Verdiği Fransa örneğinde, bu süreçten ilk olarak Yahudi cemaatlerinin geçtiğini belirterek, 1791’de Fransız Anayasa Meclisi’nin Yahudilerle ilgili verdiği özgürleşme kararında Clermont-Tonnerre Dükü’nün meşhur söylemine atıfta bulunmaktadır: “Yahudilerden millet olarak her şey esirgenmeli, Yahudilere birey olarak her şey verilmelidir... Devlet içinde ne bir siyasi topluluk olarak ne de bir sınıf olarak var olmamaları, bireysel olarak yurttaş olmaları gerekir”. O’na göre Fransa, ulusal asimilasyonu sağladıktan sonra ancak 1920’lerden sonra göçmenlerin asimilasyonuna yönelmiştir.

Berry (1997:12) kültürleşme stratejileri arasında saydığı asimilasyonun egemen olmayan grupların kendi tercihleriyle gerçekleştirdiğinde *Eriyik Kazanı* (Melting Pot) modelinin geçerli olduğunu, fakat asimile olmaya zorlandıklarında ise fazla kaynatıldığında patlama ihtimali olan *Düdüklü Tencere* (Pressure Cooker) modelinin söz konusu olduğunu düşünmektedir. Tam anlamıyla bir asimilasyonun gerçekleşebilmesi için, kültürel asimilasyon ve yapısal (structural) asimilasyon olarak adlandırdığı iki olgunun birden gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Genel olarak asimilasyon teorileri, azınlık grup üyelerinin hakim toplumun değerlerine uyması ve kendi azınlık grup kimliğinden vazgeçmesini öngörür. Asimilasyoncu bakış açısı; farklılıkları kabul etme, tanıma ve destekleme konularını ele almayan bir yaklaşımdır.

Doytcheva (2013: 27), asimilasyon yaklaşımının 19'uncu Yüzyıl sonları ve 20'nci Yüzyıl başlarının bir özelliği olduğunu ifade etmektedir. Asimilasyoncu yaklaşım özellikle 1960'lara kadar devletlerin dilsel, dinsel, etnik, kültürel farklılıklara yönelik izlediği politikaların temel arka planını oluşturmaktadır (Ceceli Köse, 2012: 14).

Asimilasyon konusundaki tartışmalar genellikle, 1920'lerin Şikago Okulu'nun izinden ilerlemiştir. Şikago Okulu, 20. Yüzyıl'ın başında nüfusunun 1/3'ünden fazlasını Amerika dışında doğanların oluşturduğu Şikago'daki gruplar arası ilişkileri incelemiştir. Bunun sonucunda, göçmenlerin göç etmeden önceki kültürleri uygun görülmemiştir. Hatta eski kimlikler, yeni düzen için tehlikeli olarak algılanmıştır. Bu kapsamda kültürleşme süreci, göçmenlerin kendi orijinal kültürlerinden feragat ederek yeni toplumun değerlerini, normlarını ve davranışlarını benimsemesi anlamında ele alınmıştır. Ortaya konulan asimilasyoncu modelde Batı toplumları homojen ve harmonik resmedilmiştir. Göçmenlerin bu harmoninin devamı için asimile olmaları gerektiği vurgulanmıştır (Ceceli Köse, 2012: 14). Örneğin 1921 ve 1924 A.B.D. göç kanunları, Güney ve Doğu Avrupalıların büyük gruplarla geldiklerinde asimile edilemedikleri iddiasıyla, ülkeye göçlerine sınırlama getirmiştir. Aynı düşünceyle (unassimilable) Uzak Doğuların (Asiatics) da, küçük rakamlarla dahi olsa ülkede sürekli kalma niyetiyle göç etmeleri yasaklanmıştır. Bu asimilasyoncu düşünce ancak 2'nci Dünya Savaşı'ndan sonra yerini yavaş yavaş etnik pluralizm ve erime potası tartışmalarına bırakmıştır (Price, 1969: 184).

Karataş (2006: 55), asimilasyon için belli modeller üretildiğini, bu modellerin başında 'konformist-fonksiyonalist asimilasyon modeli'nin geldiğini ifade etmektedir. Bu modelin altında 'Anglo-Uyum' (*Anglo-conformity*) ve 'Eritme Kazanı' (*Melting Pot*) teorileri olmak üzere iki ana yaklaşımın öne çıktığını ilave etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde çoğu "İngilizliğe Uymacı" (*Anglo-conformist*⁸), ABD'ye yeni gelenlerin eski dillerini, geleneklerini ve

⁸ Price (1969: 183) *Anglo-conformist* deyiminin, G. Stewart ve Mildred W. Cole tarafından *Assimilation in American Life* adlı eserle literatüre tanıştırıldığını ifade etmektedir.

davranışlarını, Amerika'nın Anglo-Saxon çekirdek kültürü lehine terk edeceklerine inanmaktaydı. Sonraki aşamada "eritme kazanı" görüşü ortaya atılarak hem yeni gelenler hem de yerleşikler için yenedünya kazanına cesurca atlayarak, yeni Amerikan insanlarını oluşturmanın mümkün ve arzu edilebilir olduğu savunulmuştur (Price, 1969: 183).

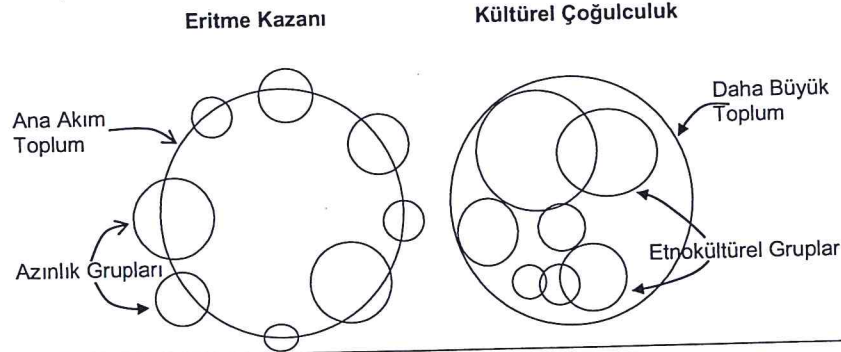
Asimilasyon yaklaşımlarının egemen olduğu dönemde, göçmenler bağlamında bu teorilerin lehine ve aleyhine pek çok görüşler geliştirilmiştir. Örneğin Parekh (2002: 132), Kymlicka'nın göçmenleri ulusal değil etnik azınlıklar olarak gördüğünü, kültürlerinin doğal ortamından koptuğunu, daha iyi fırsatlara sahip olmak için göç ettiklerinden dolayı yeni topluma uyum sağlamalarının kendi çıkarlarına olacağını ifade ettiğini aktarmaktadır. Kymlicka, bu ve pratik nedenlerle göçmenlerin kültürlerini koruma haklarını kullanamayacaklarını ve dolayısıyla bu hakkı istemekten kaçınmaları gerektiğini söylemekle yetinmeyip göçmenlerin asıl ülkelerini terk ederek bu haktan gönül rızasıyla vazgeçmiş olduklarını öne sürer. Dolayısıyla göçmenler kültürlerini sürdürme haklarından vazgeçtikleri için liberal toplum onları liberal ilkelere saygı duymaya zorlamakta haklıdır (Aktaran Parekh, 2002: 133). Bununla birlikte Köse (2012: 14), Kymlicka'nın, çoğu göçmenin geri dönme umudu veya fikrine sahip olduğundan dolayı kendi kimlik ve kültürlerini devam ettirmeye önem verdiklerini, çalıştıkları ve yaşamlarını sürdürdükleri ülkenin temel toplumuna asimile olmak bir yana entegre dahi olamadıkları görüşünü ileri sürdüğünü belirtmektedir.

Berry (2011: 2.7), asimilasyonun egemen olmayan kültürleşen grup tarafından arzu edilir durumda olması halini *Eritme Kazanı* (*Melting Pot*) olarak adlandırmaktadır. Eritme kazanı modelinin diğer çoklu kültürlü toplumlarda (culturally plural societies) görülen diğer modellerle arasındaki farkı aşağıda Şekil 1'de göstermektedir.

Asimilasyon ile ilgili yukarıda sunulan görüşlere ilave olarak kademeli bir şekilde bir asimilasyonun nasıl meydana geldiğini göstermesi açısından Ronald Taft'ın asimilasyon modeline de kısaca değinmekte yarar olacaktır. Grote (2011: 10), Taft'ın *kademeli* (*Stufenmodell*) asimilasyon modelini şu şekilde açıklamaktadır: (1) İlk aşama, grup hakkında temel bilgiler ve dil öğrenmeyle başlayan *kültürel öğrenme* (kulturellen Lernen) aşamasıdır. (2) İkinci aşama,

grupla *kişisel temaslarm* (persönlichen Kontakten) başladığı aşamadır. (3) Üçüncü aşama, ev sahibi gruba daha da yakınlaşma ve grubun kendisini *artan bir şekilde geri çekmesi* (zunehmenden Rückzug) ile karakterize edilir. (4) Dördüncü aşamada, *dışarıdan uyarlama* (äußerlich anpasst) yapılır. Bu aşamada, yeni gruptaki roller üstlenilmekle birlikte, halen tam olarak yeni grubun üyesi olarak tanımlama yapılmaz. (5) Belirli güven derecelerinde *toplumsal kabul* (sozialen Akzeptanz) görülmeye başlanılan beşinci aşamaya geçilir. (6) Altıncı aşamada, nihayet *yeni grubun üyesi* (Mitglied der neuen Gruppe) olunur ve yeni grubun kimliği kazanılmaya başlanır. (7) Yedinci ve son aşamada gruba katılanların *normları* (Normen) ev sahibi grubun normlarıyla uyumlu hale gelir.

Şekil 1

Kaynak: Berry (2011: 2.4).

İlk kez 1920'lerde ortaya konan asimilasyon teorileri, 1960'lardan bugüne kadar geçen süreçte eleştirilere maruz kalmıştır. Asimilasyonun ardışık bir yol izlediği fikri ile bölünmüş asimilasyon söylemi, ırksal hiyerarşilerin ve ekonomik imkânların kimlikleri ve entegrasyonu etkilediği görüşleri, farklılıklarını devam ettirmek isteyenlerin bu taleplerinin nasıl karşılanacağı sorusu ve konunun ulus-ötesi nitelik kazanması; asimilasyon teorilerinin yerine yeni teorik arayışların gündeme gelmesine sebep olmuştur (Ceceli Köse, 2012: 17). Köse bu süreçte asimilasyon teorilerinin, yerini

entegrasyon teorilerine bıraktığını; entegrasyon teorilerinin, asimilasyon teorilerinin eksikliklerine cevap niteliğinde ve toplumda yeni bir özümseme ya da birleştirme rolü üstelenici bir pozisyonda ortaya çıktığını ifade etmektedir (2012: 17). Buradan hareketle şimdi de, günümüz göç alan ve göç veren ülkeler açısından en çok tartışılan konu olan "entegrasyon" kavramı üzerinde durulmuştur.

Entegrasyon

Köken kültürün tam anlamıyla yok olması şeklinde tanımlanan ve toplumların kültürel çoğulculuğuna ters düşen ve bugün anti-demokratik⁹ olarak görülen asimilasyon teorileri 1960'lardan itibaren yerini entegrasyon kavramına bırakmıştır (Kastoryano, 2000: 48). "Entegrasyon" kelimesi, Fransızca "intégration" kelimesinin Türkçe okunuşu olup, karşılığı Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2014)'nde "bütünleşme" ve "uyum" olarak verilmiştir. Kelime aynı zamanda Türkçe okunuşu ile Türkçeye uyarlanarak ta kullanılmaktadır. Her ne kadar "uyum" kelimesi göç literatüründe "entegrasyon" kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılıyorsa da; uyum kelimesi, Türk Dil Kurumu'na göre, farklı kullanım alanlarının yanında "Toplumsal çevreye veya bir duruma uyma, uyum sağlama, intibak, entegrasyon" anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla uluslararası literatürde "entegrasyon" olarak kullanılan ve Türkçeye de "entegrasyon" olarak yerleşmiş olan kelimenin daha geniş ve farklı kullanım alanları olan "uyum" kelimesi ile birebir aynı anlamı vermediği düşünülmektedir. Çağlar (2011: 64), *entegrasyonun* belirli bir sosyal sistemin sadece kültürüne değil yapısına katılmak olduğunu ifade ederken; örneğin yasal göçmenler için *entegre* olmanın, o ülkenin belli bütünleştirme politikalarıyla birlikte yapısal olarak ülkeye katılmak olduğunu ileri sürmektedir. Geçici göçmenler ve mülteciler için ise bütünleştirme politikalarının farklı olduğunu, bu gruplarda bütünleştirmekten ziyade dışlamanın söz konusu olduğunu belirtmektedir.

⁹ T.C. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakan olduğu dönemde Şubat 2008 tarihinde Almanya'ya yaptığı ziyarette kullandığı, Türk göçmenlerinin tabi tutulduğu entegrasyon uygulamalarını eleştirmeye yönelik "Asimilasyon insanlığa karşı bir suçtur!" ifadesinin güncel politik düşüncelerle yapıldığı, uyum stratejilerinin genel akış diyagramı içinde bilimsel temelden yoksun olduğu değerlendirilmektedir. (Bu konuda bir tartışma için bkz. (Löffler, 2011: 141).

Literatürde, göçmen entegrasyonunun tanımı ile ilgili olarak bir fikir birliğine varılmış değildir ve uluslararası mülteci mevzuatında da tam bir resmi tanımlama yoktur (UNHCR, 2013: 13). Bu nedenle, entegrasyon kelimesinin farklı anlamları, entegrasyonun ne olduğu ve entegre edilmiş bir toplumun neye benzediği yolunda akademik ve resmi çevrelerde farklı yorumlara rastlanabilir. Bu alanda standart bir tanımın eksikliği, farklı sübjektif sonuç ve değerlendirmelere yol açmaktadır. Pek çok ülke, sağlam bir toplumun işlerliğini temin edebilmek için yeni gelen göçmenlere, entegrasyonun belirli aşamalarına tabi tutulmayı zorunlu görmektedir. Bu işlemler; kolaylaştırma ve imkan sağlamaktan, teşvik etmeye ve zorlamaya kadar değişebilmektedir. Basit olarak entegrasyonun amacı eşitlik, kaynaştırma ve bu amaçta başarılı olmaktır (UNHCR, 2013: 14). Entegrasyon konusunda en yetkin olduğu kabul edilen tanımlardan birisi, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK-UNHCR) tarafından kabul edilen tanımdır. BMMYK, entegrasyonu, birbiriyle bağlantılı yasal, ekonomik ve sosyo-kültürel üç farklı boyutu olan dinamik, çok yönlü ve iki-tarafli bir işlem olarak kabul etmektedir. Entegrasyon, mültecinin kendi kültürel kimliğinden vazgeçmeden ev sahibi topluma uyumu ve ev sahibi toplulukların ve kamu kurumlarının mültecileri kabul ederek ihtiyaçlarını karşılamaları gibi, ilgili bütün tarafların çabalarını gerektirir. BMMYK tanımının temelinde, entegrasyonun iki tarafli bir işlem olduğu ve bu iki-tarafliğin; taraflardan biri tarafından “uyum (adaptation)”, diğeri tarafından ise “hoş karşılama (welcome)” ile sağlandığı yaklaşımı bulunmaktadır. Bu işlem, mültecinin kendi kültürel kimliğinden vazgeçmesini gerektirmemesi yönüyle asimilasyondan farklılık göstermektedir (UNHCR, 2013: 14).

Löffler (2011: 20) entegrasyonun söz konusu olduğu sahaları ekonomik, politik, kültürel ve sosyal olarak dört sahaya ayırmaktadır. Toplumsal entegrasyon şekilleri olarak da, sosyal ve sistem entegrasyonlarından bahsetmektedir. Sosyal entegrasyon vasıtaları¹⁰

¹⁰ Hartmut Esser’e göre dil, eğitim, genel kültür gibi göstergeleri olan *Kültürlenme* (Kulturation) kapsamında *bilişsel entegrasyon* (Kognitive Integration), istihdam, gelir ve sosyal kabul gibi göstergeleri olan *yerleşme* (Platzierung) kapsamında *yapısal entegrasyon*

olarak *kültürlenme* (Kulturation¹¹), bir yere *yerleşme* (Platzierung), *ilişkiye geçme* (Interaktion) ve *kimlik kazanmayı* (Identifikation) saymaktadır. Sistem entegrasyonu vasıtaları olarak da, *piyasa* (Markt), *örgütler* (Organisationen) ve *para* gibi genel vasıtalarından bahsetmektedir. Bireyler veya (etnik) gruplar açısından söz konusu olan *entegrasyon*, kültür, okul, eğitim ve mesleğe giriş gibi bütün sahalarda bireylerin katılımını - katılımı mümkün kılar. Entegrasyonun bu şekline ancak, ev sahibi toplumda birkaç nesil kök saldıktan sonra ulaşılabilir (Beger, 2000: 11). Berry (1997: 11), entegrasyonun yalnızca egemen toplumun kültürel çeşitliliğe eğilimli ve açık bir toplum olduğunda başarılı olabileceğini belirtmektedir. Entegrasyon için her iki grubun onayını içeren çift tarafli mutabakat zorunludur. Entegrasyon stratejisi, egemen olmayan grupların üst toplumun temel değerlerini benimsemesini ve aynı zamanda egemen grubun, milli kurumların birlikte yaşayan bütün grupların ihtiyaçlarının daha iyi karşılanmasını sağlamasını gerektirir.

Entegrasyon kelimesinin anlamı, ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik geçmişlerine bağlı olarak da büyük ölçüde değişir. Hasırcı’ya göre, yabancılara karşı daha az hoşgörülü olan Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika ve İsviçre gibi ülkelerde entegrasyon, asimilasyona benzer bir şekilde “çeşitli sosyal grupların birleşerek toplumsal birliğe doğru bir sistem meydana getirme süreci” olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın Anglo-Sakson ülkelerde ise, entegrasyon, “bir toplumda

(Strukturelle Integration), etnikler arası temaslar, sosyal beraberlikler gibi göstergeleri olan *temaslar* (Interaktion) kapsamında *toplumsal entegrasyon* (Gesellschaftliche Integration), aidiyet, değer ve normların içselleştirilmesi gibi göstergeleri olan *kimlikleşme* (Identifikation) kapsamında *kimlikleştirici entegrasyon* (Identifikative Integration) söz konusudur (Aktaran Sauer ve Halm, 2009: 22).

¹¹ Bu ifade bazı yayınlarda *kültürleşme* (Akkulturation) olarak kullanılmaktadır. Ancak daha önceki bölümde anlatılan *Kültürleşme* (Acculturation) başlığı altında *Entegrasyon* kavramı, Berry, Güvenç ve Çağlar gibi yazarların eserleri doğrultusunda bir kültürleşme stratejisi olarak ifade edilmiştir. Bu paragrafta *entegrasyonun* bir alt kavramı olarak bahsedilen *kültürleşme* terimi ile esasen entegrasyonun kültürel sahadaki görünümünden bahsedilmektedir. Esser’in tipolojisini örnek alan yazarlar tarafından *Kültürleşmenin* (Akkulturation) *Entegrasyon* kavramının bir alt hiyerarşik unsuru olarak gösterilmesi bir tezat teşkil etmektedir. Esasen söz konusu kavram karmaşasının, ilgili literatürde bazı terimlerin anlaşılmasında bir kavram birliği oluşmamış olduğunun güzel bir örneğini teşkil ettiği söylenebilir. Esser’in modelinin ayrıntılı olarak ele alındığı Almanya’daki Türk göçmenlerin entegrasyonu konusunda hazırlanan yazı için bkz. (Halm-Sauer, 2007: 59-82).

var olan değişik etnik ve sosyal grupların, o ülkede mevcut olan tüm olanaklara eşit erişimi ve aralarında sürtüşme olmaksızın uyumlu bir yaşam sürmesi” (Hasırcı, 2008: 94) dir. Avrupa Birliği tarafından hazırlanan *Entegrasyon Konusunda Politika Yapıcılar ve Uygulayıcılar İçin El Kitabı*’nda, takip edilecek temel prensiplerle, politika yapıcılar ve uygulayıcılara ulusal ve Birlik seviyesinde ne gibi görevler düştüğü cetveller halinde gösterilerek aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (EU, 2005: 4-12):

1. Entegrasyon, üye ülkelerde yaşayan bütün göçmenler ve yurttaşların ortak katılımıyla işleyen dinamik ve iki yönlü bir işlemdir.
2. Entegrasyon, Avrupa Birliği’nin temel değerlerine saygıyı gerektirir.
3. İstihdam, göç sürecinin önemli bir parçasıdır ve göçmenlerin toplumsal hayata katılımının, ev sahibi topluma yapacakları katkının ve söz konusu katkıları görünür kılmının temelidir.
4. Ev sahibi toplumun dili, tarihi ve temel kurumları hakkında temel bilgi sahibi olmak, entegrasyon için vazgeçilmez bir koşuldur. Göçmenleri bu temel bilgilere sahip kılmak, başarılı bir entegrasyon için zorunludur.
5. Eğitim alanında gösterilecek çabalar, göçmenleri ve özellikle sonraki nesillerini daha başarılı olmaya ve toplumda daha aktif katılım göstermeye hazırlamada kritik öneme sahiptir.
6. Göçmenlerin kamu ve özel sektör hizmet ve ürünlerine ülke vatandaşlarıyla eşit temelde ve ayırım gözetmeyen bir tarzda dahil olmaları, iyi bir entegrasyon için önemli bir adımdır.
7. Üye ülke vatandaşlarıyla göçmenler arasındaki sık ilişkiler, entegrasyon için temel bir mekanizmadır. Ortak paylaşılan forumlar, kültürlerarası diyalog, göçmenler ve göçmen kültürleri hakkında eğitim ve yaşam koşullarının uyarlanması, göçmenler ve üye ülke vatandaşları arasında ilişkileri artırır.
8. Farklı kültür ve dinlerin pratiği, Temel Haklar Sözleşmesi (Charter of Fundamental Rights) altında garanti altına alınmıştır ve söz konusu pratikler ulusal kanunlar veya diğer çığnenemez Avrupa haklarıyla çelişmedikçe muhafaza edilmelidir.
9. Göçmenlerin, demokratik sürece ve entegrasyon politikalarıyla önlemlerinin belirlenmesine özellikle mahalli seviyede katılımı onların entegrasyonunu destekler.

Söz konusu dokuz ilkeye, izleyen safhada iki yeni ilke daha ilave edilmiştir. Bunlardan birincisi, entegrasyon konusunun, istihdam, eğitim ve şehircilik politikaları gibi çeşitli politika alanlarını kesen bir

konu olduğundan bütün bu politikaların entegrasyona yansıtılmasını savunur. Bu prensibe göre, belli başlı entegrasyon politika ve tedbirleri, bütün ilgili politikalarda ve kamu hizmetleri seviyelerinde, kamu politikalarının şekillenmesinde ve uygulanmasında dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Diğer ilke ise entegrasyon politika ve uygulamalarının sürekli yeniden değerlendirilerek geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Buna göre; açık ve anlaşılır hedefler, göstergeler ve yeniden değerlendirme mekanizmaları; entegrasyon politikalarının ayarlanması, gelişmelerin değerlendirilmesi ve bilgi paylaşımının daha da etkinleştirilmesi için gereklidir.

Uyum konusunda *salata kasesi* (salad bowl) olarak adlandırılan metoduyla öne çıkan Kanada’da, *Kanada Vatandaşlık ve Göç Plan ve Öncelikleri Raporu (2010)*, entegrasyonun iki taraflı bir işlem olduğu olgusuna vurgu yaparak, Kanada’nın entegrasyon yaklaşımını “hem yeni gelenler hem de toplumun büyük kısmı tarafından ortak bir arada yaşama ve düzenleme işlemini teşvik eden bir yaklaşım” olarak tanımlamaktadır (UNHCR, 2013: 14). İngiltere İçişleri Bakanlığı 2004 *Entegrasyon Göstergeleri (indicators of integration) Raporu* ise entegrasyonu, dil ve kültürel yeterlilik yoluyla, istihdam, konut, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerinden ev sahibi toplumla eşit seviyede istifade edilebilmesi olarak ifade etmektedir (UNHCR, 2013: 14). Almanya Göçmen ve Mülteciler Federal Bürosu entegrasyonu, Almanya’da yaşayan herkesi içermeye hedefli, daimi ve kanuni bir temeli olan uzun süreli bir işlem olarak belirlemektedir. Göçmenler, Alman toplumunun parçası olabilmek amacıyla, eşit temelde sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamın bütün alanlarında tam anlamıyla yer alma fırsatına sahip olmak zorundadırlar. Göçmenlerin sorumlulukları, Almanca öğrenmek, Anayasa ve kanunlara saygı göstererek onlarla bağlı olmaktır. Federal İçişleri Bakanlığı’nın 2011 tarihli *Göç ve Entegrasyon* isimli broşüründe, Almanya’da entegrasyonun amacı, toplumların bir arada yaşamasını kolaylaştırmanın ötesine geçerek, göçmenleri dil öğrenme ve ev sahibi toplumun temel değerlerini kabullenmeye yöneltme olarak tanımlanmaktadır (UNHCR, 2013: 14). Kılıçaslan (2006) ise, *Almanya’daki Türklerin Türk-Alman İlişkileri Açısından Önemi* isimli

çalışmasında, Almanya'daki Türklerin entegrasyonu çerçevesinde entegrasyonu, *sosyo-kültürel entegrasyon*, *politik entegrasyon* ve *ekonomik entegrasyon* olarak üç bölüme ayırmaktadır. Aynı ülke bağlamında Uğur (2007:41), Türklerin entegrasyonu ile ilgili yaptığı çalışmada, entegrasyon sürecinin *dilsel entegrasyon*, *mesleki entegrasyon* ve *sosyal entegrasyon* olarak üç faktörden oluştuğunu ifade etmektedir.

Farklı göçmen gruplara farklı entegrasyon uygulamaları kapsamında, genellikle mültecilerin entegrasyonu söz konusu olduğunda kullanılan *yerel entegrasyon* (local integration) deyimine de kısaca değinmekte fayda vardır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından 2006 yılında yayınlanan bir çalışmaya (Da Costa, 2006: 8) göre *yerel entegrasyon*, mültecilerin sığınma istedikleri ülkede sürekli kalacakları faraziyesine dayanan yasal bir süreçtir ve *kendi kendine yeterlilik* (self-reliance)'ten ve *yerel yerleşim* (local settlement)'den farklıdır. *Kendi kendine yeterlilik*, BMMYK'nin 2005 yılında yayınladığı *UNHCR Handbook for Self-Reliance* isimli kitapçıkta, "bir bireyin, ev halkının veya bir cemaatin (yiyecek, içecek, barınak, şahsi güvenlik, sağlık ve eğitim gibi) zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilecek sosyal ve ekonomik imkanlara sahip olma" durumunu ifade eder. *Yerel yerleşim*, *kendi kendine yeterlilik* ve *yerel entegrasyonun*, arasında bir yerde bulunur. Hyndman (2011: 121) ise *yerel entegrasyonun*, ilk sığınılan güvenli ülkedeki *sürekli yerleşim* (permanent settlement)'e verilen ad olduğunu ifade etmektedir.

Uygulamalar

Entegrasyon konusunda pratik uygulamalar doğal olarak, ülkelerin, toplumların ve uluslararası kuruluşların *entegrasyon* kavramından ne anladığına, bu kelimeyi nasıl tanımladığına ve ne tür bir anlam yüklediğine göre farklılık göstermektedir. Değişik ülkelerde entegrasyon süreci ile ilgili olarak göçmenler hakkında alınan farklı önlemler mevcuttur (Urso, 2013: 33). Bazı ülkelerde devlet ile göçmen arasında, göçmenin entegrasyon sorumluluğunu vurgulamanın bir sembolü olarak entegrasyon sözleşmesi yapılmaktadır. Örneğin 2010 yılında Danimarka'da kanunlaştırıldığı

şekliyle, entegrasyon süreci yedi yıl sürmekte ve iş bulmak için çaba göstermeyi zorunlu kılmaktadır. 16 Haziran 2011 tarihinde Fransız Parlamentosu'nda yasalaşan, 2011-672 sayılı *Ülkeye göç, Uyum ve Vatandaşlığa İlişkin Kanun*¹², ikamet izninin entegrasyon sözleşmesinin kasıtlı olarak ihlali halinde yenilenemeyeceği şartını koymaktadır. 2011'den beri Almanya'da yapılan uygulamaya göre, eğer bir göçmen entegrasyon kurslarına katılmaz ise, onun oturma izni entegrasyon kursunu başarıyla tamamlayana kadar yalnızca bir yıl uzatılabilmektedir. İtalya'da entegrasyon sözleşmesi, puana dayalı bir sistem üzerinden Eylül 2011'de yürürlüğe konulmuştur. Lüksemburg'da göçmenin gönüllülüğü esasına dayanan kabul ve entegrasyon sözleşmesi, Eylül 2011'de yürürlüğe konulmuştur. Urso (2013: 33), tüm bu devlet girişimlerini tamamlayacak şekilde, entegrasyon konusunda çeşitli uluslararası örgütler, hükümet dışı organizasyonlar ve sivil toplum vasıtasıyla da aktif çaba yürütüldüğünü ilave etmektedir.

Avrupa Birliği'nde yaşayan ve çalışan üçüncü ülke vatandaşlarının entegrasyonu konusunda özellikle son on yılda oldukça fazla adımlar atılmıştır. Örneğin, 2002 yılında Avrupa Birliği Adalet ve İçişleri Komisyonu (AİK) (Justice and Home Affairs- JHA) tarafından, entegrasyon konusunda üye ülkelerde Ulusal Temas Noktaları (National Contact Points-NCPs) kurulması talep edilmiş ve 2003 yılında Avrupa Konseyi tarafından onaylanarak, AİK'nun göç ve entegrasyon konusunda yıllık raporlar hazırlaması istenmiştir. Kasım 2004 ayında *Entegrasyon Konusunda Politika Yapıcılar ve Uygulayıcılar İçin El Kitabı (Handbook on Integration for Policymakers and Practitioners)*'nin ilk baskısı yayınlanmıştır. Kişi temel haklarının üstünlüğü, kişiler arasında ayırım yapılmaması ve herkes için fırsat eşitliği ilkeleri, ana entegrasyon konuları olmuştur. O tarihten beri, Avrupa Birliği'ne gelen üçüncü ülke vatandaşlarının entegrasyonu konusunda, *Üçüncü Ülke Vatandaşlarının Entegrasyonu için Avrupa Fonu* (European Fund for the Integration of Third-country Nationals), *Avrupa Sosyal Fonu* (European Social Fund) ve *Avrupa Bölgesel Gelişme Fonu* (The European Regional

¹² LOI n° 2011-672 du 16 juin 2011 relative à l'immigration, à l'intégration et à la nationalité

Development Fund) gibi kurumlar başta olmak üzere, programa önemli maddi destek sağlanmaktadır (EU, 2005: 3).

Ekonomik sıkıntılarının olduğu dönemlerde ve ülkelerde ise, göçmenlerin entegrasyonu hükümetler için öncelikli bir konum teşkil etmemektedir. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya gibi bazı ülkelerde, devletin ekonomik ihtiyaçları entegrasyon çabalarının üstüne çıkmaktadır. Dahası, kendine yeterlilik ve ekonomik bağımsızlık, (bazen daha göç etmeden kaynak ülkede test edilen) dil bilgisi ile birlikte en üst seviye entegrasyon önceliklerinden birisi olmaktadır. Letonya, Romanya ve Hollanda gibi ülkelerdeki entegrasyon stratejilerinde, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına aktif katılıma özel önem verilmektedir. Bununla birlikte, göçmenler ve ev sahibi toplum arasında pozitif ilişkilere odaklanılan Finlandiya, Estonya, İrlanda, Lüksemburg, Polonya, Portekiz, İspanya gibi ülkeler de mevcuttur. Avrupa Birliği üyesi çeşitli ülkelerin entegrasyon stratejilerinden örnekler şu şekildedir (Urso, 2013: 33): Belçika'da devletin entegrasyon konusunda en önem verdiği konu, Belçika vatandaşlığına geçiş koşullarına dayanmaktadır. 2012 Temmuz ayındaki kanun değişikliğine kadar, Belçika vatandaşlığının elde edilmesi, entegrasyon sürecinin önemli bir basamağı olarak görülmüştür. O tarihten sonra ise, Belçika vatandaşlığının elde edilmesi, entegrasyon sürecinin son safhası olarak görülmektedir. Finlandiya'da, mevcut entegrasyon politikası, başarılı bir entegrasyonun, farklı halk grupları arasında olumlu davranışlar ve işleyen ilişkiler gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bu konu, her Finlandyalı vatandaşın olduğu gibi, siyasi karar vericilerin, yetkililerin ve diğer kamusal aktörlerin bir sorumluluğu olarak düşünülmektedir. Polonya'da entegrasyon stratejisi, halihazırdaki ülkeye girişlerin geçiciliğini vurgulamaktadır. İş yaşamına giriş ve Polonya dil bilgisi, entegrasyonun temel önkoşulları arasında tanımlanmaktadır.

Bu aşamada entegrasyon çalışmaları konusunda, söz konusu uygulamalara tabi tutulacak kişilerin milliyetleri ve etnik gruplarının önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Örneğin Önder (2007: 2)'e göre, etnik bir grubun diğer grup ya da gruplar içinde eriyip, asimile

olmasına en dirençli öge, dilden çok, "dini inançtır". Dolayısıyla, örneğin, Almanya'daki Müslüman Türk göçmen grupları ile Hristiyan Polonyalı göçmen grubu arasındaki uyum konusundaki farklılıklar ve bu grupların ev sahibi toplum tarafından bir diğerine tercih edilme öncelikleri, bu kapsamda değerlendirilebilir. Örneğin, 2014 yılı Ekim ayında Almanya Dresden'de aşırı sağcı Almanların desteğiyle faaliyete geçen PEGIDA (Patriotische Europaer gegen die Islamisierung des Abendlandes=Batı'nın İslamlaşmasına karşı Yurtsever Avrupalılar) hareketi ve 7 Ocak 2015 tarihinde Fransa'da meydana gelen Charlie Hebdo dergi yayınevi baskını bu yönde incelenebilecek önemli olumsuz gelişmelerdendir. Diğer yönden göç niteliğindeki toplumsal hareketliliklerin etniklik bilincini artırdığından bahsetmek gerekir. Göç neticesinde, karşılaşılan yeni düzenin kültürel özellikleri özümşenerek kimlik değişimi oluşabileceği gibi, üyesi bulunulan kaynak toplumun geleneksel niteliklerinin varlığından bir toplumsal güç elde etmek amacıyla bir araya gelerek etniklik bilinci de artırılabilir. Her iki halde de göçmenin kimliğinde bir değişiklik meydana gelmektedir. Bu kimlik değişimi, asimilasyon, entegrasyon, çok kültürlülük gibi kültürel süreçler ve uyum yöntemleri vasıtasıyla meydana gelebilmektedir.

Yapısal Çerçeve

Entegrasyonun hangi uygulama sahalarına yönelik olduğu, onun yapısal çerçevesini oluşturmaktadır. Buraya kadar yapılmış olan açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, entegrasyon konusunda farklı dönemlerde farklı anlayışlar ve teoriler geliştirilmiş olması, entegrasyonun yapısal çerçevesini de sürekli değişikliğe uğratmıştır. Entegrasyonun yapısal çerçevesi, European Council on Refugees and Exiles (ECRE, 2002) tarafından 2002 yılında hazırlanan raporda; *Kurumsal düzenlemeler, İş pazarına giriş, Mesleki eğitime giriş, İş pazarında ayrımcılık, Denizaşırı kalifikasyonların tanınması, Eğitim, Mülteci çocuklarının eğitimi, Barınma, Sağlık, Aile birleşimi, Mülteci bilgileri ve Entegrasyonun finansmanı* başlıkları altında düzenlenmiştir. Müteakip çalışmalarda bu çerçeve daha da geliştirilmiştir.

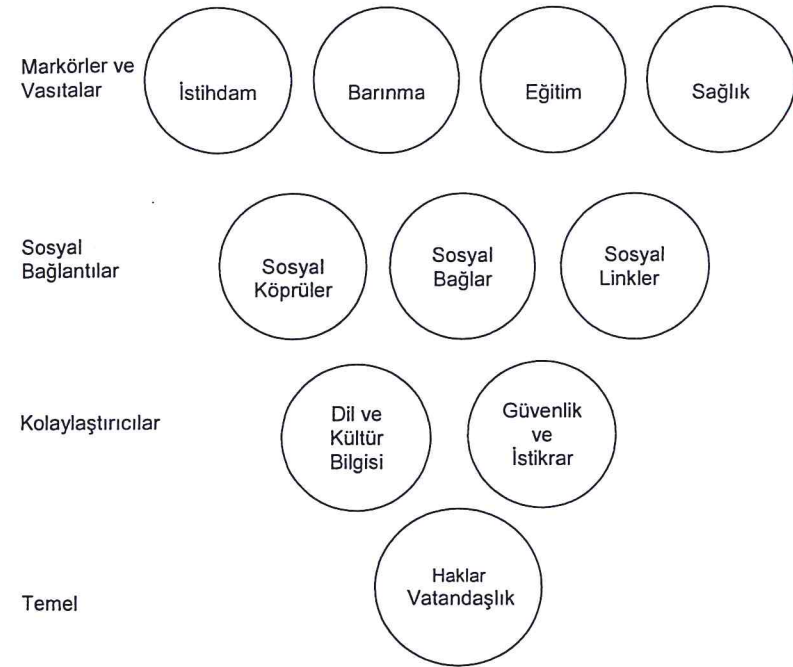
Entegrasyon politikasında mevcut kapasiteler ve eğilimlerin incelendiği, Uluslararası Göç Örgütü tarafından 2010 yılı dünya göç

raporu olarak hazırlanan çalışmaya göre (IOM. 2010a: 11); entegrasyonun çok boyutlu olduğu, sürecin kamu yaşamının bütün alanlarında ölçülebileceği belirtilmiştir. Göç alan ülkelerde entegrasyonun ana sahaları; *entegrasyona öncelik veren altyapı, eşit ikamet statüsü ve entegrasyon hakları, entegrasyonu gerçekleştirme koşulları, ekonomik katılım, yeni gelen öğrencilerin eğitimi, sivil katılım (civic participation), ev sahibi ülke vatandaşlığını elde etmenin öne çıkarılması, ayrımcılık yapmamak ve eşitlik politikaları* başlıkları altında incelenmektedir. Dolayısıyla, bu başlıkların aynı zamanda entegrasyon politikalarının temel uğraş alanları olduğunu değerlendirmek olanaklıdır. Uluslararası Göç Örgütü tarafından 2013 (Selm, 2013: 20) yılında hazırlanan bir diğer çalışmada ise Ager ve Strand tarafından 2008 yılında entegrasyonun genel olarak on adet çekirdek sahadan oluşan bir çerçevede kuramsallaştırıldığı ifade edilmektedir. Dört ana grup altında ters piramit şeklinde sınıflandırılan bu alanların en alt tabakasında (foundation), *haklar ve vatandaşlık* bulunmaktadır. Kolaylaştırıcılar (facilitators) olarak tanımladığı ikinci tabakada, *dil ve kültürel bilgi ile güvenlik ve istikrar* zikredilmektedir. Sosyal bağlantılar (social connections) olarak tanımladığı üçüncü katmanda ise *sosyal köprüler (bridges), sosyal bağlar (bonds) ve sosyal linkler (links)* bulunmaktadır. Bu çıktıların başarılabilmesinin dört göstergesi ve vasıtası olan en üst tabakadaki alanlar ise *istihdam, barınma, eğitim ve sağlık*:

Entegrasyon konusunun farklı göçmen grupları için farklı uygulamaları da beraber getirdiğinden daha önce bahsedilmişti. Mültecilerle ilgili olarak entegrasyon konusuyula ilgili temel yapısal alanları belirleyen ve en çok kabul gören yaklaşımlardan birisi, entegrasyonu *yasal, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel* boyutlarıyla gruplandırılan yaklaşımlardır. Entegrasyonun yasal boyutudenildiğinde akla gelen en önemli ve nihai unsur, “vatandaşlığa alma” (naturalization) kavramıdır. “Vatandaşlığa alma”, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından Nisan 2009’da yayınlanan *Orta Avrupa’da Mülteci Entegrasyonu* (UNHCR, 2009: 10) konulu çalışmada; mülteci statüsünü sonlandırarak entegrasyon sürecinin yasal boyutunu tamamlayan unsur olarak tanımlanmaktadır

Vatandaşlığa alma işlemi ile aynı zamanda bireyin topluma tam bir üyelik ve aidiyeti sağlanmış olduğundan, vatandaşlığa alan ülkenin mülteci üzerinde uygulamakta olduğu sosyo-kültürel uyum sürecinin de sona ermesi anlamına gelmektedir. Aynı çalışmada entegrasyonun sosyo-ekonomik boyutunda, barınma (housing), istihdam, mültecilerin eğitimi, sağlık, kamu hizmetleri ve sosyal güvenlik alanları sayılmaktadır. Entegrasyonun sosyo-kültürel boyutu kapsamında ise, dil eğitimi ve kültürel oryantasyon ile aile bütünlüğü ve birleştirilmesi (family unity and reunification) konularından bahsedilmektedir. Dolayısıyla söz konusu inceleme başlıklarının mültecilerin entegrasyonu ile ilgili temel konular olduğu değerlendirilebilir.

Şekil 2: Entegrasyonun Temel Uğraş Alanları (Yapısal Çerçeve)

Kaynak: Selm 2013:20.

Çokkültürlülük¹³

Asimilasyon ve entegrasyon teorileri, göçmenlerin kendi istekleri ve tercihleriyle bir başka ülkeye göç etmiş olduklarından dolayı kendilerine dair belirli özelliklerinden taviz verebileceklerini öngörmekte iken; *çokkültürcülük* ise farklılıkların sistem içerisinde kendine has özellikleriyle var olabilmelerini kabul etmiştir. Ancak "öteki"ni farklılıklarıyla kabul etmek aynı zamanda ötekinin farklı ve ayrıksı bir şekilde var olmaya devam etmesine de neden olduğundan, zaman zaman azınlık gruplarının dolaylı şekillerde dışlanmalarına sebep olduğu (Ceceli Köse, 2012: 12) da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Leggewie (2011: 40) çokkültürlülüğün, güçlü kültürlerin birlikteliğinden ziyade, merkezde egemen bir kültür ve grup sadakati olmadan bireylerin eşit şanslara sahip olduğu bir kavram olduğunu ifade etmektedir.

Genel olarak çokkültürlülük kavramı, bireyleri topluluk içerisinde algılar, üstün olan, birey değil onun tarihi nedenlerle ait olduğu topluluk kültürüdür. Aile yapısı itibariyle farklı kültürel kökenlere sahip bireylerde görülen çokkültürlülük, melez bir kültürü oluşturur (Altun, 2006: 104). Altun (2006: 102), Avrupa'nın ulus devletlerinin yeni gelen göçmenlerle farklı tarihi ve kültürel köklerden gelmelerinden dolayı entegrasyonlarının oldukça zor olduğunu belirterek, farklı kültürlerin eşit statüde ulus devlet sınırları içerisinde yer alabildiği *çokkültürlülük* kavramının ilk olarak 1960'lı yıllarda Kuzey Amerika'da¹⁴ yerleşim ve dilsel olarak ulusal azınlık ya da göçten dolayı, etnik azınlık konumunda bulunan nüfusun "tanınma talebi" ile ortaya çıktığını ifade etmektedir. Avrupa'da ise

¹³ Türkçe literatürde bu kavram ile, bazen *çokkültürcülük* bazen de *çokkültürlülük* adı altında karşılaşılmaktadır. Ancak bu konularda yayınlanan yazılar incelendiğinde, her iki terimi kullanan yazarların (bkz. Doytcheva, 2013; Taylor ve Gutmann, 2014) aynı kavrama işaret ettikleri ortaya çıkmaktadır. Her iki kelime, ekleri itibarıyla, birisi (-cülük) aktif bir destekleme faaliyetini simgelerken, diğeri ise (-lülük) durağan bir konumu göstermektedir. Bu çalışmada esas olarak "çok kültürlü bulunma hali"ni simgeleyen "çokkültürlülük" terimi benimsenmiş, ancak referans alınan yayınlarda çokkültürcülük ifadesi kullanılıyorsa, referans kaynakları kullanımına sadık kalınmıştır.

¹⁴ Doytcheva (2013:36), çokkültürlülüğün ortaya çıktığı yerin, gerçekte Amerika Birleşik Devletleri değil, Kanada ve müteakiben Avustralya olduğunu belirtmektedir.

çokkültürlülüğün, devletin yapısına, dilsel ve bölgesel özerkliğin tanınmasına göre farklı durumlara denk düştüğünü belirtmektedir. Modood'a göre (2013: 1-3) çokkültürlülük geniş anlamda, 1960'larda özellikle A.B.D.'nde başlayan ırkçılık karşıtı hareketler, feminist akımlar, homoseksüellerin haklarının gündeme gelmesi, hümanizm, insan hakları, eşit vatandaşlık ve grup hakları gibi kavramların öne çıkması ile gelişen kimlik politikalarına verilen genel bir adlandırmadır. Daha dar anlamda ise çokkültürlü bir toplum denildiği zaman, özellikle Avrupa'da, siyasal hareketlerden çok göçlerle ortaya çıkan bir oluşum kast edilmektedir. Çokkültürlü toplumlar olarak adlandırılan ilk ülkeler, doğal olarak uzun ve tarihsel bir göç deneyimi olan Kanada, Avustralya ve A.B.D.'dir. Modood (2013: 5), *çokkültürlülük* ile *çokkültürlü* kavramlarının farklı olduğunu Osmanlı İmparatorluğu örneği ile açıklamakta ve Osmanlı Müslüman liderlerinin Hıristiyan ve Yahudi kesimlere karşı birlikte yaşama tutumlarının ve dini hoşgörülerinin yakın zamana kadar Batı Avrupa'da görülenden daha olumlu olduğunu vurgulamaktadır.

Kelly (2005: 5), Barry'nin *Kültür ve Eşitlik* (2001) adlı eserini incelediği makalesinde, çokkültürlülük teorisyenlerinin savdukları ana konunun, kültürlerarası eşitliğin tanınması olduğunu, bu nedenle *kültür* ve *eşitlik* kavramlarının anlamlarının çokkültürcülük politikalarının yorumlanmasında önem arz ettiğini ifade etmektedir. Türk Dil Kurumu (2014) sözlüğünde kültürün "*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin*"; eşitliğin ise "*Bedensel, ruhsal başlıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasi haklar yönünden ayırım bulunmaması durumu*" olarak açıklandığını hatırlatmak bu aşamada yeterli olacaktır. Çokkültürlü bir politikada eşitlik ise, eşit derecede farklı olma özgürlüğü veya fırsatını kapsar. İnsanlara eşit muamele etmek, hem benzerliklerini hem de farklılıklarını göz önüne almamızı gerektirir. Eşit haklar demek, özdeş haklar demek değildir; çünkü farklı kültürel tarihleri ve ihtiyaçları olan insanlar sahip oldukları hakların içeriği ne olursa olsun onlardan

yararlanmak için farklı biçimlerde haklara gereksinim duyabilirler (Parekh, 2002: 306).

Köse (2012: 22), çokkültürcülük teorilerini *toplulukçu (komünteryen) çokkültürcülük* teorileri, *liberal çokkültürcülük* teorileri ve *post-kolonyal çokkültürcülük* teorileri olmak üzere başlıca üç grup altında toplamaktadır. Toplulukçu teorisyenlere göre; bir topluluğa ait olmaktan kaynaklanan -kültürel ve dilsel haklar gibi- haklar toplumsaldır. Toplulukçu görüşü destekleyen düşünürlerin ortak noktası "kültürlerin tanınması" noktasındadır. Kültürlerin tanınması konusunda toplulukçu düşünürler, bu sürecin tek taraflı olmadığına ve sadece bireysel düzeyde ele alınmaması gerektiğini dile getirirler. Onlara göre, bir takım sorunlar yaratsa da farklılıkların kamusal alanda tanınması ve yapısal değişikliklere gidilmesi gereklidir. Tanıma, aynı zamanda onların değerini kabul etme anlamına gelir. Grupların tanınmalarının, karşılıklı etkileşim halinde olabileceğini vurgu-lamaktadırlar. Üstelik tanımanın bu topluluklara yalnızca belli hukuki haklar verilerek sınırlandırılabilmesi düşüncesine karşı çıkarlar (Ceceli Köse, 2012: 22). Çokkültürcülük içerisinde liberal yaklaşımlar, bireyi temel alarak bireyin içinden çıktığı toplumun ve daha geniş çerçevedeki siyasi toplumun tahakkümünde olmadığı bir durumu idealize etmektedir. Ana hatlarıyla klasik liberaller; çokkültürcülük kimlik siyasetini, liberal eşitliğe tehdit olarak görürler ve devletin grup haklarına yönelik vurgularının gereksiz olduğunu savunurlar. Buna karşılık eşitlikçi liberaller ya da modern liberaller, özünde farklı gruplara farklı davranmaya olumlu yaklaşırlar ve çokkültürcü politikaları desteklerler. Modern liberaller çokkültürlülüğe, kendine saygı / öz saygı perspektifinden yaklaşırlar. Ancak onlar, bunun sadece gruba saygıyla beraber mümkün olduğuna inanırlar (2012: 23-29).

Çokkültürlülüğe liberalizmin ötesinde bakma ve komüniteryen yaklaşımı genişletme amacını taşıyan Bhikhu Parekh¹⁵, Duncan

¹⁵ Bhikhu Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek* (2002: 431-432) adlı eserinde, liberalizm de dahil hiçbir politik öğretisi veya ideolojinin insan yaşamındaki tüm gerçeği temsil edemeyeceğini, tüm ideolojilerin belli bir kültürle iç içe olduğunu, zorunlu olarak dar ve taraflı olduğunu ifade etmektedir. Batı toplumlarının, liberalizm de dahil, tek bir öğretinin

Iverson, Margaret Moore ve James Tully gibi düşünürler, post-kolonyal olarak adlandırılan bir kümeyi oluşturmaktadırlar. Post-kolonyal görüşe sahip düşünürler, çokkültürlülüğe birey temelli bir yaklaşımı önermezler. Bunun yerine, o kimlik gruplarını oluşturan ve bir arada tutan değer ve semboller ile bunların etkileşiminin esas olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bu anlamda, kültürel çeşitliliğin gerçek ve arzu edilir bir şey olduğunu kabul eden ve politik yaşamını buna göre düzenleyen toplumu, iyi bir toplum olarak resmederler (Ceceli Köse, 2012: 32-35). Doytcheva'nın (2013-78) kalkınmış ülkelerdeki göçmenler lehine uygulanabileceğini ifade ettiği çokkültürlülük politika örnekleri şu şekildedir:

- Merkezi düzeyde ve/veya yerel düzeyde ve belediye düzeyinde çokkültürlülüğün mevzuatta veya parlamenter olarak doğrulanması,
- Azınlık sorunlarından sorumlu bir devlet bakanlığı, sekreterlik ya da danışma konseyi oluşturulması,
- Okul müfredat programında çokkültürlülüğün benimsenmesi,
- Medyada ve lisansların verilmesinde temsiliyet konusunda hassasiyet oluşturulması,
- Çifte vatandaşlığın tanınması,
- Etnik örgütlerin ve onların faaliyetlerinin kamu tarafından finanse edilmesi,
- İki dilde eğitimin ve ana dilde eğitimin kamu tarafından finanse edilmesi,
- İhmal edilmiş gruplara pozitif ayrımcılık.

Ayrıca Doytcheva (2013: 78), yukarıda ifade ettiği çokkültürcülük politikalarını uygulayan devletleri; güçlü, ılımlı ve zayıf politikalar uygulayan devletler olarak üç gruba ayırmaktadır. O'na göre güçlü politikalar uygulayan devletler Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda'dır. İlimli politikalar izleyen kalkınmış ülkeleri İngiltere, ABD, Hollanda, Portekiz ve İsveç olarak sıralamaktadır. Almanya, Fransa, Avusturya, İspanya, Yunanistan ve İsviçre ise zayıf

hegemonyasına girselerdi, değişmeye açık kalamayacaklarını ve kendilerini yenileyemeyeceklerini savunmaktadır.

çokkültürlülük politikaları izleyen kalkınmış ülkeler kategorisinde sayılmaktadır. Çokkültürlülük politikaları azınlık toplulukların grup haklarının tanınmasını gerektirir. Buna rağmen bazı ülkeler, hem azınlık haklarının tanınmasında yavaş davranmakta hem de çok kültürlü politikalarının başarısız olduğunu iddia edebilmektedirler. Halbuki, söz konusu devletin izlediği çokkültürlülük politikası, yalnızca kendi yorumlarında mevcut olup, çokkültürlülük doktrinine uygun düşmemektedir. Örneğin, Almanya'nın göçmenler üzerindeki uyum politikası, farklı dönemlerde asimilasyoncu, entegrasyoncu, bazen de çokkültürcü olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte, Almanya'nın politikasının *çokkültürlülük* olduğundan hareketle 2010 yılında Başbakan Angela Merkel tarafından Almanya'da *çokkültürlülüğün* başarısız olduğu¹⁶ iddia edilmiştir (İnsel, 2010).

Re-entegrasyon

Buraya kadar incelenmiş olan Asimilasyon, Entegrasyon ve Çokkültürlülük politikaları hakkındaki eleştiri ve tartışmalar halen devam etmektedir. Bununla birlikte, yukarıdaki bölümde değinilmeyen göçmenlerin kaynak ülkelere geri dönüşlerinde karşılaşacakları uyum ve re-entegrasyon konusunun da önemli olduğu göz ardı edilmemelidir.

Re-entegrasyon kavramı, etimolojik olarak, yeniden bir bütün haline getirme, daha önce bir bütünden ayrılmış bulunan parçaların yeniden eski konumuna döndürülmesi anlamına gelmektedir. Göç literatüründe bu terim, bir şekilde anavatanını (kaynak ülkeyi=country of origin) terk etmiş bulunan göçmenlerin tekrar geri dönerek ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına uyum sağlaması sürecine verilen isimdir. Uluslararası Göç Örgütü tarafından 2010

¹⁶ Aynı haberde 7 milyonu Alman vatandaşı olan 16 milyon yabancı kökenlinin yaşadığı 82 milyon nüfuslu Almanya'da toplam olarak 4 milyon civarında Müslüman nüfus bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, çokkültürlülük fikrinin karşısında, "Leit Kultur" olarak adlandırılan, egemen yerli ve Hristiyan kültür içinde erimek fikrinin yer aldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, Sosyal Hristiyanlar Birliği'nin (CSU) Başkanı Seehofer gibi bazı siyasetçiler, "yabancı kültür" olarak tanımlanan Türkiye ve Arap ülkelerinden gelenlerin "Yahudi-Hristiyan geleneği ve insani değerlerle yoğrulmuş Alman kültürüne" uyum sağlamasının mümkün olmadığını, zaman içinde egemen kültür haline dönüşmesinden çekindiklerini dile getirmektedirler (İnsel: 2010).

yılında hazırlattırılan bir çalışmaya göre (Koehler, 2010: 26-28); ekonomik kriz dönemlerinde, AB ülkelerinin bir kısmından yapılan dışa göçlerin (emigration) çoğunluğu, AB'ye yeni katılan üye ülke vatandaşları tarafından gerçekleştirilmiş olup, geçici olarak veya başka ülkeye göç şeklinde yapıldığı değerlendirilmektedir. Bu konuda Polonya'dan sağlanan geri dönüş göç istatistikleri 2008 yılı krizinde Almanya'dan geri dönenlerin ortam düzelince tekrar Almanya'ya döndüklerini ortaya çıkartmıştır. Geri dönüş politikalarına ilişkin olarak bazı ülkeler, yeni isteğe bağlı "teşvikli dönüş" (pay-to-go) programlarını uygulamaya koymuştur. Örneğin İspanya, 2008 yılında kabul ettiği yeni düzenlemeyle, ülkeye en azından üç yıl boyunca geri gelmemek koşulu ile ülkeden ayrılan göçmenlere parasal teşvik vermiştir. Ancak bu programa, 2009 Mart ayına kadar durumları uygun seksen bin kadar göçmenin yalnızca dört bin kadarı başvurmuştur. Aynı şekilde Çek Cumhuriyeti'nde 9 Şubat 2009'da yürürlüğe konulan ve işsiz göçmenlere uçak bileti ve 500 Euro vermeyi öngören programa ilk etapta iki bin kişilik kontenjan için 1900 kişi başvurarak başarılı olunmuştur. Ancak Temmuz-Aralık 2009 tarihleri arasında planlanan ikinci kampanyada bu kez iki bin kişilik kontenjan için üç yüzden az kişi başvurarak program başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Koehler, 2010:26).

Uluslararası Göç Örgütü'nün 2011 yılına ait verilerle hazırladığı yıllık faaliyet raporuna (IOM, 2012: 23) göre; re-entegrasyon, "isteğe bağlı geri dönüş" terimi ile birlikte kullanılmakta, ülkelerin isteğe bağlı geri dönüş ve re-entegrasyon istatistiklerine atıfta bulunmaktadır. Buna göre; "Yardımlı İsteğe Bağlı Geri Dönüş ve Re-entegrasyon"¹⁷ kavramı, Uluslararası Göç Örgütü'nün ülke içinde ve ülkeler arasında etkin göç yönetimini sağlayabilmek amacıyla üye ülkelere sunduğu çok sayıda hizmetten bir tanesidir. Söz konusu rapora göre *geri dönüş göçü*, ya ev sahibi ülkede yasal bir ikamet

¹⁷ Yardımlı İsteğe Bağlı Geri Dönüş ve Re-entegrasyon (Assisted Voluntary Return and Re-integration) programı, başvurusu reddedilmiş sığınmacılara, başarısız olmuş göçmenlere ve ev sahibi ülkede kalmak istemeyen ve kaynak ülkelere dönmeye gönüllü diğer göçmenlere idari, lojistik ve mali destek sağlamaktadır. 1979 yılında Uluslararası Göç Örgütü tarafından ilk defa Avrupa'da uygulamaya konulan Yardımlı İsteğe Bağlı Geri Dönüş programı, o tarihten bu yana bütün diğer kıtaları da kapsayacak şekilde yayılmıştır (IOM, 2012: 23).

sonra veya ev sahibi ülkeye varıştan hemen sonra ikamet izni verilmesinin mümkün olmadığı gibi durumlarda, göç döngüsünün çeşitli safhalarında oluşabilir. Hangi safhada gerçekleşirse gerçekleşsin, anlık geri dönüşler, en sık karşılaşılan seçenektir. *Geri dönüş göçü* artık ikincil veya tali bir göç konusu olarak görülmekten ziyade, uluslararası göçün önemli bir unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Göçmen çeken ülkelerin göçmenleri geri gönderebilmek için uyguladıkları teşvik programlarındaki başarısızlıklar göz önüne alındığında; başarısızlığın iki nedeni olduğu söylenebilir. Ya teşvikler yeterli değildir ya da geri dönen göçmenler her şeye rağmen geri dönüşlerinde karşılaştıkları re-entegrasyon politikalarını yeterli bulmamaktadır. Diğer bir deyişle, kendi asli ülkelerinin kendilerine, göçmen oldukları ülkenin sundukları mevcut koşulları sağlamama riski, geri dönüşleri cazip kılmamaktadır.

Re-entegrasyon konusu, geri dönen göçmen kitlesinin nispeten azlığı yüzünden, literatürde halen yeterli ilgiyi görememiştir. Akademik çalışma ve göç politikalarının geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Aslında bu kavram üzerine yeterince çalışma yapılmamış olmasının nedenlerinin, *yeniden uyum* veya *re-entegrasyon* kavramının kendi içinde etimolojik olarak taşıdığı sorunlardan kaynaklanıyor olduğu söylenebilir. Örneğin; re-entegrasyon konusu, genellikle birebir kelime anlamı olan "*yeniden*" /"*bir kez daha*" *entegrasyon* olarak da tercüme edilebilmekte ve sanki *entegrasyon* uygulamasının yapıldığı coğrafya ve gruplar arasında bir kez daha bu işlemin yapıldığı düşüncesini doğurmaktadır. Halbuki re-entegrasyon olgusu, göçmenin geri döndüğü veya dönmesinin hedeflendiği, kendi kaynak ülkesine yönelik, milli veya uluslararası kurum ve kuruluşlar aracılığıyla girişilen bir uygulamanın adıdır. Ayrıca, *re-entegrasyon* uygulamasının hedef kitlesinin daha önceden tabi kılındığı uyum politikasının *entegrasyon* politikası olması gerekmemektedir. Söz konusu hedef kitlenin, daha önce göç etmiş oldukları ülkelerde bahsettiğimiz asimilasyoncu veya çok kültürlülük politika süreçlerinden herhangi birini tecrübe etmiş olmaları da mümkündür.

Sonuç

Bu çalışmada incelenmiş olan uyum politikaları, göçün gerçekleşmiş olduğu olgusuna dayanmaktadır. Ancak günümüzde maalesef bir gerçeklik olarak gelişmiş dünyadaki pek çok devlet tarafından, göç politikaları, yabancıların topraklarına girmesini engelleme tedbirleri üzerine odaklanmış bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının, göç ülkesi oldukları gerçeğini inkar ederek yabancıların bir gün ülkelerine geri döneceklerini düşünmeyi tercih ettiklerini söylemek olanaklıdır.¹⁸ Göç olgusunu kabullenen, kendi nüfusunun ülke ekonomisini idame ettirmeye yetmeyeceğine inanan devletler, göç almaya devam etmekte, ancak, bunu yaparken de kendi toplumsal ve kültürel yapılarına en kolay uyum sağlayabilecek ülkelerin göçmenlerine kapıyı açmaktadırlar.

Mültecilerle ilgili olarak, İnsan Hakları Evrensel Beyanname, 1951 Sözleşmesi ve mültecilerin statüsüne ilişkin 1967 Protokolü ile diğer uluslararası mevzuat, yeterli bir uluslararası yasal çerçeve çizmektedir. Uyum konusunda düzensiz göçmenlerin durumu, mülteci, sığınmacı, ülke içinde yerinden edilmiş, (internally displaced person=IDP) vs. gibi özelliklerine göre farklı prosedürlere ve uygulamalara tabidir. Düzensiz göçmenlerle ilgili mevzuat ve akademik çalışmalar son yıllarda giderek daha fazla önem kazanmış bulunmaktadır. Belirtilmesi gereken bir diğer konu, çalışmada incelenen uyum yaklaşımlarından "öteki"ne en çok saygı gösterdiği düşünülen yaklaşımlar dahil, uygulamada teoriden bir miktar farklılık göstermektedir. Örneğin entegrasyon politikası, entegre olan veya olunan her iki toplum üyelerinin bir eylemini gerektiren faaliyet gibi gözükse de, sonuç olarak yasal ve yapısal çerçevesi çoğunluk toplum tarafından çizilmektedir. Dolayısıyla çok kültürlülük politikalarını başarıyla uyguladıkları düşünülen Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi toplumların durumunun ulus-devletlerden farklı olduğu gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır. Örneğin, Kanada'da çok kültürlülük

¹⁸ Bu konuda en çarpıcı örnek, yakın zamana kadar Alman göç literatüründe Almanya'da bulunan (özellikle Türk) yabancı işçileri için oldukça sık kullanılan *Gastarbeiter* ifadesidir. İşçi anlamına gelen *Arbeiter* kelimesini tanımlamakta kullanılan *misafir* anlamına gelen *Gast* tamlayıcısı, Alman toplumunun göçmen işçilerin bir gün ülkelerine geri döneceklerini umduğunun en kuvvetli göstergesidir denebilir.

olarak yürüyebilecek bir konu, devletin kuruluş temeline atılan taşların ve harcın içeriğinden kaynaklanmaktadır. Aynı uygulamanın Almanya ve Fransa gibi bir ulus-devlette başarıyla uygulanmasını beklemenin gerçekçi olmayacağı değerlendirilmektedir. Milli devletlerin, doğal olarak milli bütünlüğünü koruyacak tedbirler alma yoluna gidecekleri, uygulanan uyum politikalarının ise, kaçınılmaz olarak bir miktar ayrımcı ve asimilasyoncu eğilimler göstereceği açıktır. Diğer bir deyişle, uyum konusunda dünya kamuoyunu son dönemde meşgul eden konulardan birisi de farklı din ve kültürlere ait toplumların birbirlerine uyum sağlayıp sağlayamayacağı konusudur. Özellikle son on yıl içinde bazı dinlere mensup toplulukların diğer din mensuplarına karşı tutumları, entegrasyon ve uyum çalışmalarının başarı ihtimalini kuşkuya düşürmektedir. Bunun en göze çarpan örneklerinden biri de, Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) adlı örgütünün din adına yaptığını iddia ettiği vahşet, zulüm ve terör faaliyetlerinin dünyadaki Müslüman olmayan halkların tepkisini Müslümanlar üzerine çekebilmiş olmasıdır. Bugün Avrupa'nın bazı kentlerinde Müslüman olduğunu söyleyen kişiler değişik ayrımcılık eylemleriyle karşılaşabilmekte ve Müslümanların dini ritüellerinin engellenebilmesi için önlemler alınabilmektedir. Göç için bir cazibe merkezi olan gelişmiş Batı Avrupa Devletlerinin önemli bir kısmının nüfusunun %5'i ile %10'u arasındaki kısmının Müslüman ülkelere gelen göçmenler oldukları düşünüldüğünde¹⁹, zaten başarılı bir uyum süreci geçirememiş oldukları değerlendirilen Türk ve Müslüman göçmenlerin yaşadıkları ülkelere uyumları başta olmak üzere, entegrasyon konusu daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye açısından genel olarak soruna bakıldığında son zamanlarda yeni bir durumun devreye girmiş olduğunu söylemek

¹⁹ Örneğin Şubat 2014 itibarıyla, Fransa'da yaşayan 64,5 milyonluk nüfusun 5,5 milyonluk kısmı (2,3 milyonu Fransız vatandaşlığına geçmiştir) göçmenlerden oluşmaktadır. 25 Eylül 2013 tarihinde Fransız senatör M. Serge Larcher tarafından hazırlanan raporda; Fransız kökenli olmayan göçmen, farklı ırktan veya farklı bir etnik gruptan olan insanlara karşı ayrımcılığın halk arasında % 40'lar seviyesinde olduğu belirtilmektedir. (Larcher, 2013)'a göre, nüfusunun % 11'i Müslüman olan Fransa'da, Müslümanların yasal, ekonomik ve sosyo-kültürel hayatın içinde aynı oranda etkin olmaması gerçeği, "entegrasyon" dediğimiz olgunun, dünyanın en özgürlükçü ülkelerinde bile tam olarak başarılamamış olduğunu göstermektedir.

olanaklıdır: 16 Aralık 2013 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında Ankara'da imzalanarak 24 Haziran 2014 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin onayından geçen "Geri Kabul Anlaşması", yasadışı göçmen çeken özellikle Batı Avrupa ülkeleri açısından, beka ve ülke güvenliklerini ilgilendiren bir konudur. Söz konusu anlaşma, Türk kamuoyuna, Avrupa Birliği²⁰ üyesi ülkelere girişte Türk vatandaşlarına vize uygulamasının kaldırılmasının bir ön adımı olarak lanse edilmekle birlikte, bu anlaşmanın Avrupa ülkelerine getirmesi beklenen kazanım, Türkiye'nin elde edebileceğinden çok daha fazladır²¹. Bu anlaşmanın fiilen uygulanmaya başlaması halinde, bir geçiş ülkesi olan ve bu zamana kadar kendi ülke vatandaşlarının yabancı ülkelere uyum problemleri ile uğraşan Türkiye, artık Türkiye'ye geri iade edilen transit yasadışı göçmenlerin uyum problemleriyle de önemli ölçüde meşgul olmak zorunda kalabilecektir.

Sonuç olarak anlamı bir toplumdan diğerine, gerek göçmenin gerekse ev sahibi toplumun beklentilerine göre değişen ve farklı yorumları olan bir kavram olan entegrasyon, kendisi nihai hedef olmaktan ziyade, istihdam, işgücü, teknoloji ve girişimcilik gibi katkılar yoluyla ekonominin güçlendirilmesi gibi diğer amaçlara hizmet eden bir araç konumundadır. Aynı zamanda sosyal dayanışma,

²⁰ Avrupa Birliği gibi bölgesel oluşumların, üye ülkelerin göç kontrol politikalarını birkaç yönden etkilemesi muhtemeldir. Bölgesel organizasyonlar, üye ülkeleri diğerlerinden farklı politikalar üretme konusunda serbest bırakır. Üye ülkeler arasında işgücü ve insanların serbest dolaşımını kolaylaştırarak, üye ülkelerin kendi sınırlarını ve işgücü politikalarının kontrol kabiliyetini azaltır. Serbest dolaşımın başarılmamasıyla, bölgesel organizasyon üye ülkelerin göç kontrol politikalarının birbiriyle uyumlu olmasına katkıda bulunur. Organizasyonun dışından gelecek göçmenlere karşı harici bir göç politikası oluşturulur. Birlik dışına karşı oluşturulacak bu göç politikası nispeten daha kısıtlayıcı özellikler taşır (Meyers, 2004: 15).

²¹ Bilindiği gibi Avrupa ülkelerine kaçak geçiş yapan göçmenlerin büyük kısmını Akdeniz üzerinden geçen göçmenler oluştururken, ikinci sırayı Türkiye kararları ve topraklarından geçen göçmenler almaktadır. Hiçbir ülkenin kara ve deniz sınırlarını tam olarak korumasının mümkün olmadığı çağımızda, Türkiye Cumhuriyeti de sınır geçişlerini tam olarak önleyememekte, hatta komşu ülke topraklarında üslenmiş bulunan terör örgütleri üyelerinin eylem yapmak için topraklarına girip çıkmasının bile önüne geçememektedir. Durum böyle iken, kara ve deniz sularından kaçak geçiş yapmış olan göçmenlerin kendisine iadesi gibi bir haksızlıkla karşılaşması söz konusu olacak ve bu kaçak göçmenlerin kaynak ülkeleriyle geri iade anlaşması olmadığı için onları ülkelere iade edemeyecektir ki bu da Türkiye açısından yeni sorunlar anlamına gelmektedir.

tarihi kimlik ve dillerin, dinlerin ve kültürlerin korunması gibi nihai amaçlara hizmet edebilir. Entegrasyon, göçmenlerin yeni ülkelerinde yoksulluktan, marjinalizasyondan ve dışlanmaktan (exclusion) uzak daha zengin bir yaşam bulmalarını sağlayabilir. Bir toplumun entegre edilmiş bir üyesi olmak, göçmeni üyeliğin avantajlarından yararlanmaya, sorumluluklarını yerine getirmeye ve bütün toplumun refahı için katkıda bulunmaya yönelir. Bütün entegrasyon çabalarının ortak özelliği, hem ev sahibi toplum hem de yeni gelen göçmen için beklentileri düzenleyen siyasi liderlik ve yasal altyapının mevcudiyetidir (IOM, 2010b: 27). Göçmenlerin uyum problemlerinin genellikle tek taraflı olarak göçmenleri ilgilendiren bir konu olduğu kanısı hâkim olsa da, uyum problemi, göçmenlerin kendileri veya göçmen veren ülkelerden ziyade, göçmen çeken kalkınmış ülkeler bakımından çok daha büyük önem arz etmektedir. Konunun ekonomik ve politik perspektifinden ziyade öncelikle insani boyutuyla ele alınması, günümüz demokratik değerlerin de bir gereğidir.

Bölüm 4: Türkiye’de Kamu Yönetiminde Uyum Çalışmaları

Güven Şeker

Giriş

Göç dünyada Avrupa Birliği (AB) kadar olmasada daha fazla siyasileşen bir politika alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Göç konusu içindeki mülteci ve geçici sığınmacı konuları nadir olarak kamunun gözleri önünde cereyan eden kamusal alanın halka açık tarafında bulunmayan bir konu olarak bilinmektedir. Bu nedenden dolayıdır ki göç konusunun toplumun dikkatini çekecek şekilde yaygın olarak ele alınması önemlidir. Bazı ülkelerde göç konusu güncel tutularak halkın ilgisi çekilebilmektedir. Nitekim Birleşik Krallık’ta (BK) medyanın konuyu ele alması ve kamu araştırmalarının gösterdiği sonuçlara göre göç konusunda halkın dikkat ve ilgisi çok yüksektir (Phillimore, 2011). Konu alanına ilgi çekilmesi ile doğru orantılı olarak bu alandaki aktör ve konular toplum tarafından farklı alanlarda ele alınarak tartışılabilmektedir.

Göç 1980’li yılların başında birçok sanayileşmiş Avrupa ülkesinde büyük bir siyasi mesele olarak ortaya çıkmış, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sonu ile büyük toplumsal ve ekonomik sorunların kitlesel işsizlik, mekânsal ayrışma, kentsel şiddet ve yabancı düşmanlığı gibi büyük sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birçok batılı devlet 1973 ilk petrol krizinden sonra bu yeni sosyo-ekonomik koşullara tepki olarak işçi göçü akışını durdurmaya çalışmıştır. Fransa’daki ulusal cephe gibi bazı ülkelerin aşırı sağ partileri “göç=işsizlik” denklemini kullanarak kamusal alanda sosyal ve ekonomik belirsizliklerden kaynaklı büyüyen korku bağlantılı anlayıştan faydalanılarak (Afonso, 2005:665) konunun olumsuz boyutu ve yönünü ortaya koymuşlardır. Dolayısı ile bu alandaki farklı isimlendirme ve tanımlar halkı ürktüp korkutabilmektedir. Aynı zamanda göç konusu farklı boyut ve durumlarda da ortaya çıkabilmektedir. Kanada’dan Amerika Birleşik Devletlerine (ABD) büyük sayılarda ortaya çıkan işçi göçü bu alanın kamu politikası açısından önem verilmesi gereken bir örnek durum olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu süreç ABD’ye Kanadalı beyin göçü